

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «США та процес європейської інтеграції в 1947–1957 рр.»

Виконав: студент IV курсу денної
форми навчання напрям підготовки
(спеціальності) 032 «Історія та
археологія»

Широкий Олександр Юрійович

Керівник: к.і.н., доц.

Ченчик Дмитро Володимирович

Рецензент: д.і.н., проф.

Станчев Михайло Георгійович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. «ПЛАН МАРШАЛЛА» ДЛЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	13
1.1 Передумови появи Плану Маршалла.....	14
1.2 Виступ Маршалла та обговорення американської пропозиції.....	22
1.3 Реалізація програми в Західній Європі.....	30
1.4 Ставлення до плану Маршалла в Східній Європі.....	36
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ.....	41
2.1 Передумови заснування Співтовариства вугілля та сталі.....	41
2.2 Участь США та реакція європейських країн на створення ЄСВС.....	50
2.3 Структура та діяльність організації.....	59
Висновки до розділу 2.....	64
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО.....	67
3.1 США та європейська інтеграція у середині 1950-х рр.....	67
3.2 Розробка проекту та заснування ЄЕС.....	72
Висновки до розділу 3.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	86

ВСТУП

Протягом 1947–1957 років Сполучені Штати Америки активно впливали на процеси європейської інтеграції з метою зміцнення стабільності та просування власних політичних, економічних і стратегічних інтересів у Європі. США виступали як ключовий союзник країн Західної Європи в рамках стратегії стримування радянського впливу в регіоні. Важливою складовою участі США у європейській інтеграції була їхня підтримка економічного відновлення Європи після Другої світової війни через План Маршалла. Цей план, проголошений у 1947 році, надав значну фінансову допомогу країнам Європи, що постраждали від війни, сприяючи їхньому відновленню та економічному зростанню. Крім того, США підтримували створення об'єднання вугілля та сталі (ЄСВС), що стало основою для подальшого створення та розвитку Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Створення ЄСВС сприяло інтеграції країн-учасниць у спільний економічний простір і зменшенню ймовірності виникнення конфліктів між ними. Ці кроки відображали стратегічний інтерес США у зміцненні європейського об'єднання як гарантування миру та стабільності в регіоні. Таким чином, участь США у процесах європейської інтеграції у 1947–1957 роках виявилася важливою складовою післявоєнного європейського політичного ландшафту, сприяючи створенню основ західноєвропейської інтеграції та забезпеченню стабільності та безпеки в регіоні.

Актуальність теми. Для України історичне дослідження участі США в процесі європейської інтеграції є актуальним з кількох причин. По-перше, розуміння широкого історичного контексту становлення загальноєвропейських інституцій допомагає країні краще зрозуміти основні ідеї, принципи та цінності, які лежать в основі їх функціонування. По-друге, розуміння способів та механізмів впливу США на політичну систему та економіку країн Європи може допомогти Україні в процесі реалізації політичних та економічних реформ та залученні міжнародної допомоги для модернізації інфраструктури та

промисловості. Крім того, інтеграційний досвід інших країн може надати українцям важливі уроки щодо підготовки до власної інтеграції та членства у Європейському Союзі. Нарешті, вивчення історії участі США в інтеграційних процесах може стати важливим компонентом у проведенні грамотної та успішної зовнішньої політики, допомагаючи країні взаємодіяти з іншими сусідніми країнами та регіонами. Таким чином, в цілому, дослідження участі США в процесі європейської інтеграції має важливе значення для розуміння глобальних економічних та соціально-політичних процесів та вирішення актуальних завдань української зовнішньої політики та стратегічного розвитку.

Об'єктом дослідження є участь США в процесі європейської інтеграції.

Предмет дослідження – політичні та економічні взаємозв'язки між США та європейськими країнами в період з 1947 по 1957 роки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1947 р. до 1957. Вибір початку досліджуваного періоду продиктований необхідністю вивчення ситуації після завершення Другої світової війни та передумов введення «плану Маршалла», «верхня» межа зумовлена виникненням перших інституцій Європейської економічної спільноти як стабільних організаційних утворень, що можна вважати успішним закінченням певного етапу у процесі європейської інтеграції.

Географічні межі дослідження обмежені територією Західної Європи, передусім таких країн, як Велика Британія, Франція, Італія, ФРН, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди й Люксембург, оскільки того часу громадськість і політичне керівництво цих держав відігравали провідну роль у популяризації та реалізації проектів з об'єднання Європи.

Аналіз джерел. У якості джерел для дослідження були використані тексти договорів, що встановлювали Співтовариство вугілля та сталі¹ та Європейське економічне співтовариство², а також тексти різноманітних промов, доповідей, звітів та переговорів. У першу чергу, важливими були джерела, де

¹ Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, 1951.

² Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 1957.

виражається бажання США взяти участь у післявоєнному відновленню Європи, найбільш інформативним з яких є промова тодішнього держсекретаря Джорджа Маршалла у Гарвардському університеті у 1947 році, де власне окреслено необхідні дії для економічного відродження Західної Європи¹.

Варто також виділити документи, пов'язані із Джорджем Кеннаном, що був впливовим американським політичним діячем другої половини 1940-х років. У своїх розмовах із держсекретарем Діном Ачесоном² та іншими американськими посадовцями він аргументував необхідність та важливість економічної допомоги Європі³, а також європейської політичної та економічної інтеграції⁴, зокрема у контексті стримування розширення впливу Радянського Союзу (власне, Кеннан вважається ідеологом політики «стримування»).

Також були розглянуті доповіді, що надавали представники Сполучених Штатів у Європі, а саме верховний комісар Американської зони окупації Німеччині Джон МакКлой⁵, посол у Франції Девід Брюс⁶ і посол у Великій Британії Льюїс Дуглас⁷. У них вони відзначали, наскільки інтеграційні ідеї популярні серед політичних діячів відповідної країни, зокрема їх відношення до плану Шумана. Після цього було досліджено листування Монне із представниками США, спочатку у якості голови Конференції Плану Шумана, коли він звітував Брюсу⁸ про подолання розбіжностей між політичними групами у французькому уряді, а потім як голови Верховного керівного органу ЄСВС, коли він писав представнику США Томлінсону⁹ в об'єднанні про необхідність уваги і присутності США.

¹ Marshall's speech, Harvard University, 1947.

² The Director of the Policy Planning Staff (Kennan) to the Under Secretary of State (Acheson), 1947.

³ Summary of Discussion on Problems of Relief, Rehabilitation and Reconstruction of Europe, 1947.

⁴ Memorandum by the Director of the Policy Planning Staff (Kennan) to the Secretary of State, 1948.

⁵ The United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Secretary of State, 1950.

⁶ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 1950.

⁷ The Ambassador in the United Kingdom (Douglas) to the Secretary of State, 1950.

⁸ The Chairman of the Schuman Plan Conference (Monnet) to the Ambassador in France (Bruce), 1952.

⁹ The President of the High Authority of the European Coal and Steel Community (Monnet) to the Deputy United States Representative to the European Coal and Steel Community (Tomlinson), 1952.

Наступною групою джерел є ті, що стосуються аналізу діяльності ОЄВС, і конкретно вказують на недотримання об'єднанням необхідної антикартельної політики^{1,2}.

Надалі розглянуто діалог між Дуайтом Ейзенхауером та його держсекретарем Джоном Даллесом³, у якому визнається успішність ЄСВС у якості елемента, що дозволив тісніше зв'язати Німеччину з іншими країнами Західної Європи, і обговорюється можливість подальшої інтеграції у економічній та енергетичній сфері. Згодом, у 1957 році у листі до голови Ради зовнішньоекономічної політики радник держсекретаря з питань економіки Діллон радить якнайшвидше спрямувати делегацію США для вираження їх прихильності до Спільного ринку та врегулювання ряду питань, таких як відношення між Ринком та ГАТТ⁴.

Таким чином, використані у дослідженні джерела дозволяють прослідкувати за розвитком американської думки стосовно євроінтеграції, їх оцінку цього процесу і зробити висновки стосовно їх інтересів та зусиль, прикладених для успішного створення Об'єднання вугілля та сталі та Спільного ринку. Загалом, ці джерела можуть слугувати і як доказ певної американсько-європейської інтеграції, зближення країн Західної Європи і США у контексті радянської загрози.

Історіографічний огляд літератури. Говорячи про ступінь наукового опрацювання цієї проблеми, треба згадати низку праць вітчизняних науковців, які присвячені темі становлення та історичного розвитку об'єднаної Європи.

Так, у колективній монографії «Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу» за редакцією І. Яковюка, яка є важливим теоретичним джерелом для розуміння походження та розвитку сучасного європейського проекту, з урахуванням сучасних методологічних позицій аналізуються теоретичні і практичні проблеми виникнення і розвитку

¹ Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, 1955.

² Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, 1955.

³ Memorandum from the Secretary of State to the President, 1956.

⁴ Memorandum from the Deputy under Secretary of State for Economic Affairs (Dillon) to the Chairman of the Council on Foreign Economic Policy (Randall), 1957.

інтеграційних процесів в Європі. Авторами досліджено ключові історичні етапи від політичних утворень античності до сучасного ЄС, а також розкрито фактори, що в різні часи сприяли або перешкоджали об'єднанню Європи¹.

Також слід вказати на словник-довідник «Європейський Союз» за редакцією Ю Марченка, мета якого – допомогти зорієнтуватися в множині понять і термінів, які стосуються створення та діяльності ЄС. Крім глосарія основних термінів, цей словник містить відомості про інституції ЄС та хронологію головних подій².

В монографії «Європейський Союз у мінливому світі», за редакцією В. Копійки, досліджено роль ЄС в історичному та сучасному геополітичному контексті. Автори аналізують виклики та можливості, з якими стикається Європейський Союз, а також досліджують процеси та тенденції, що впливають на динаміку Європейського Союзу³.

Також варто згадати навчальні посібники В. Копійки та Т. Шинкаренка «Європейський Союз: заснування і етапи становлення»⁴, а також Л. Прокопенко «Вступ до європейської інтеграції»⁵ де представлено послідовну характеристику основних етапів становлення комунітарного економічного, валютно-фінансового, політико-правового і соціального простору Європи.

Комплексне та ретельне вивчення еволюції європейської ідеї у Західній Європі в післявоєнний період представлене в наукових роботах Д. Ченчика «До витоків європейської інтеграції: Гаазький конгрес 1948 року і утворення Ради Європи»⁶ та «Виникнення та початок діяльності юніоністських організацій у

¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / ред. І. Яковюк. Київ : Ред. журн. "Право України", 2012. 208 с.

² Європейський Союз: Словник-довідник / ред. М. Марченко. Київ : "КУС", 2006. 140 с.

³ Копійка В., Маковський С., Миронова А. Європейський Союз у мінливому світі: Монографія. Київ : О. Зень, 2022. 219 с.

⁴ Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібн. для студ. ВНЗ. Київ : Видавн. Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

⁵ Прокопенко Л. Вступ до європейської інтеграції : Навч. посіб. Київ : «Міленіум», 2009. 334 с.

⁶ Ченчик Д. До витоків європейської інтеграції: Гаазький конгрес 1948 року і утворення Ради Європи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. №728: Історія*. 2006. № 38. С. 186–195.

Західній Європі (1946 – 1947 рр.)»¹, де представлено аналіз об'єднувачих настроїв європейців та концептуальних принципів створення єдиного простору на заході континенту, які поклали початок інтеграційним процесам та визначили їхній напрямок на наступні десятиліття.

Історія європейської інтеграції не обійдена увагою в сучасній українській науковій періодиці. Так, автори статті «Римські угоди та створення Євратому – один із ключових етапів інтеграційного процесу в післявоєнній Європі (50-ті роки ХХ століття)» І. Кривошея та Л. Якименко аналізують зовнішньополітичні та внутрішньополітичні передумови, котрі сприяли укладанню Римських угод у 1957 р. як свідчення завершення важливого етапу процесу економічної інтеграції шести країн Західної Європи². Особлива увага в їхньому дослідженні приділена виникненню Європейської спільноти з атомної енергії, що покликана була здійснювати контроль і координацію дій держав-членів ЄС у галузі використання атомної енергії. В статті І. Братко «Історія зовнішньої політики США» розглянуто історичні та політичні процеси надання міжнародної допомоги відповідно до плану Маршалла після Другої світової війни, а також виділено особливості співробітництва між країнами-реципієнтами та США у сфері надання міжнародної допомоги³.

Питання історичного розвитку формування загальноєвропейських інституцій представлені також і в роботах молодих вчених. Так, причини створення, правовий статус та значення європейського об'єднання вугілля і сталі розглянуті в роботі І. Овчарова⁴, питанню формування та розвитку інституційної структури Європейського Союзу присвячено наукову роботу О.

¹ Ченчик Д. Виникнення та початок діяльності уніоністських організацій у Західній Європі (1946 – 1947 рр.). *Збірник наукових праць: Серія "Історія та географія" / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. 2007. С. 101–107.

² Кривошея І., Якименко Л. Римські угоди та створення Євратому – один із ключових етапів інтеграційного процесу в післявоєнній Європі (50-ті роки ХХ століття). *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 219–232.

³ Bratko I. US international assistance: legal and political aspects. *American History & Politics: Scientific edition*. 2018. № 4. С. 9–17. [URL: https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.9-17](https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.9-17) (дата звернення: 26.05.2024).

⁴ Овчаров І. Причини створення, правовий статус та значення європейського об'єднання вугілля і сталі. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. С. 445–450.

Януль¹, дослідженням значення Європейської спільноти з вугілля і сталі для світової економіки займається Д. Романчук².

Разом з тим не є дивним, що набагато більш значну увагу питанням розвитку європейської інтеграції і впливу на ці процеси США приділено з боку європейських та американських дослідників. В першу чергу можна назвати працю британця Ф. Тоді «Нарис Історії Європейського Союзу», в якій хронологічно та детально викладена політична історія європейської інтеграції з контекстуальним оглядом історії Європи з XVII століття³. Німецькі вчені А. Глокнер та Б. Ріттбергер у роботі «Договори про Європейське співтовариство вугілля та сталі (ЄСВС) та Європейське оборонне співтовариство (ЄОС)» висвітлюють вплив економічного європейського об'єднання вугілля і сталі на процеси політичної інтеграції⁴. Робота американських вчених К. Альтер та Д. Стейберга «Теорія та реальність Європейського співтовариства вугілля та сталі» присвячена аналізу теоретичних концепцій, очікувань та реального стану функціонування Європейського співтовариства вугілля та сталі⁵.

Італійський дослідник Е. Чаппі у статті «Переоцінка витоків європейської інтеграції: від планування військового часу до плану Шумана»⁶ пропонує свій погляд на історію походження Європейського об'єднання вугілля та сталі, висвітлюючи роль транснаціонального досвіду та публічної дипломатії.

¹ Януль О. Формування та розвиток інституційної структури Європейського Союзу. *Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2023. № 11. С. 5–15.

² Романчук Д. Європейська спільнота з вугілля і сталі та її значення для світової економіки. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021»* : XXII Всеукр. наук. конф. молодих уч., м. Черкаси. 2021. С. 92–94.

³ Тоді Ф. Нарис Історії Європейського Союзу. Київ : К.І.С., 2001. 142 с.

⁴ Glockner I., Rittberger B. The European Coal and Steel Community (ECSC) and European Defence Community (EDC) Treaties

⁵ Alter K. J., Steinberg D. The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community. *The State of the European Union*. 2007. P. 89–104.

⁶ Ciappi E. A Reappraisal of the Origins of European Integration: From Wartime Planning to the Schuman Plan. *Journal of Contemporary History*. 2023.

Варто виділити працю В. Ліпгенса «Історія європейської інтеграції»¹, де автор висвітлює історію наднаціональних груп інтересів у післявоєнній Європі. Він простежує їхню появу з часів військового співробітництва між союзниками, детально досліджує різні асоціації, групи тиску та окремі особи, які допомагали донести інтеграційні меседжі до політиків, партій та владних еліт. Робота В. Лота «Будуючи Європу: Історія європейського об'єднання»² проливає світло на кризи європейської інтеграції, такі як провал Європейського оборонного співтовариства, але також згадує безсумнівні успіхи, наприклад франко-німецьке примирення, створення європейського спільного ринку та встановлення спільної валюти. Дослідження В. Лота висвітлює рушійні сили процесу європейської інтеграції та зміни в європейській політиці та суспільстві.

Позитивно оцінюючи внесок зазначених дослідників у розробку проблеми внеску США у європейську інтеграцію варто зауважити, що існує низка питань, які потребують більш детального вивчення. Зокрема, це економічна допомога Європі за планом Маршалла у контексті першого для США досвіду втручання у загальноекономічний та частково політичний устрій Європи. Крім того, дуже важливим для цілісного розуміння історичного процесу створення ЄС є знання історії створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, його інституцій, що стали прообразами інституцій Європейського Союзу, і вплив на цей процес США як найбільш лояльного партнера ідеолога об'єднання Жана Монне. Недостатньо дослідженим є також і питання участі Сполучених Штатів у розвитку європейської інтеграції у другій половині 1950-х років, зміни стилю дій, пов'язаної з ростом антиамериканських настроїв у європейському суспільстві і відношенням уряду Ейзенхауера до формування Європейської економічної спільноти і Загального ринку. З огляду на це, запропонована тема є актуальною. Історичне дослідження певних аспектів впливу США на становлення ЄС може допомогти

¹ Walter Lipgens. A History of European Integration. Volume 1, 1945–1947: The Formation of the European Unity Movement. With contributions by Wilfried Loth and Alan Milward. Translated by P. S. Falla and A. J. Ryder. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press. 1982. Pp. xvi, 723. The American Historical Review. 1983.

² Loth W. Building Europe: A History of European Unification. de Gruyter GmbH, Walter, 2015.

сформулювати більш точні та обґрунтовані наукові положення. Розуміння того, як зовнішньополітичні стратегії США впливали на процес європейської інтеграції, може виявитися корисним для України, особливо з урахуванням її сучасного положення на міжнародній арені та амбіцій щодо співпраці з Заходом.

Метою роботи є вивчення ролі Сполучених Штатів Америки в процесах європейської інтеграції протягом періоду 1947–1957 рр.

Задля досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- Аналіз американської ініціативи макроекономічної допомоги – «Плану Маршала» від 1947 р.;

- розгляд етапів створення Європейського співтовариства вугілля та сталі та вивчення досвіду економічної секторальної інтеграції європейських країн у 1951–1956 рр.;

- вивчення проектів та ініціатив європейських та американських політичних та суспільних діячів щодо заснування «Спільного ринку з 1956 по 1957 рр.

При написанні роботи використовувались наступні **методи**. В першу чергу, методи історизму та об'єктивності. Історичні події, що були предметом дослідження, розглядались як процес у загальному контексті, а викладені у дослідженні положення підкріпляються аналізом фактів та документів, що дозволяє зрозуміти політичні та економічні взаємозв'язки між США та європейськими країнами у хронологічній послідовності та виявити між ними історичні зв'язки та закономірності. Аналіз історичних досліджень, монографій, наукових статей та інших публікацій допоміг зрозуміти контекст інтеграційних процесів у європейських країнах, а також участь США в цих процесах. Також при написанні роботи були використані методи аналізу та синтезу, а також індукції та дедукції для виокремлення, здобуття інформації та оцінки окремих історичних фактів як частин загального процесу європейської інтеграції під впливом зовнішньої політики США. Системний підхід дозволив сприяти комплексному баченню ролі американських політичних сил в процесі

утворення єдиної європейської спільноти. Серед власне історичних методів пізнання використовувалися зокрема історико-генетичний та історико-топологічний. Варто виділити і підхід міждержавності, у контексті якого і було проведено дослідження. Згідно з цією теорією регіональної інтеграції, головними акторами в інтеграційній політиці є держави і їх уряди, що керуються в першу чергу власними інтересами, і розглядають потенційні зміни у міжнародному політичному і економічному становищах під кутом власних вигід та витрат. Власне, європейські інтеграційні процеси 1950-х років і стали результатом збігу інтересів країн Європи і США.

Наукова новизна роботи полягає в наступному:

- більш комплексно досліджено вплив адміністративних структур США на процес розвитку загальноєвропейської інтеграції у 1950-ті роки;
- поглиблено розуміння сутності методів, використаних для поширення ідей об'єднаної Європи, зокрема серед американського суспільства;
- досліджено вплив суспільно-політичних та економічних факторів, що вплинули на ставлення Вашингтону до євроінтеграції.

Структура роботи передбачає розкриття предмета та об'єкта дослідження, а також відповідає поставленій меті та завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (30 найменувань) та літератури (63 найменування). Обсяг основної частини роботи становить 72 сторінки, загальна кількість сторінок - 97.

РОЗДІЛ 1. « ПЛАН МАРШАЛЛА» ДЛЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

План Маршалла (з англ. Marshall plan) – це програма економічної допомоги Європі, що постраждала після Другої світової війни, що була висунута у 1947 році держсекретарем США Джорджем Кетлетом Маршаллом, і вступила у дію у квітні 1948 року.

Деякі дослідники розглядають план Маршалла як де-факто оголошення Холодної війни Радянському Союзу, обґрунтовуючи це тим, що однією з умов отримання економічної допомоги було виконання певного роду вимог у політичній сфері, метою цього було послаблення впливу СРСР і взагалі соціалістичних ідей на країни Західної Європи. На сьогоднішній день план Маршалла є чи не найуспішнішою економічною програмою в історії людства, адже, як вважається, було досягнуто всіх його цілей¹. Суть «плану Маршалла» полягала не тільки і не стільки в здійсненні гуманітарних проєктів. Частина коштів надавалась безоплатно, частина – в якості довгострокових кредитів з низькою процентною ставкою. У число п'яти основних завдань, крім надання прямої допомоги незаможним, були включені: підвищення продуктивності праці та продуктивності європейської промисловості і сільського господарства, досягнення міжнародної фінансової стабільності, розвиток торгівлі та розвиток європейського економічного співробітництва.

За своєю суттю, «план Маршалла», для країн Західної Європи, виявився першим прикладом успішного надання комплексної і систематизованої допомоги у фінансовому і технічному плані для розвитку і відтворення економіки². У наш час, коли міжнародному співтовариству є зрозумілим, те, що механізми допомоги у відношенні країн сходу Європи потребують перегляду, зокрема для сприяння більшій ефективності ринкових реформ, проблеми що тоді були актуальними для Західної Європи, набувають особливого значення

¹ De Long J. B., Eichengreen B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1991.

² Шаров О. Вихід з кризи: уроки «плану Маршалла» та перспективи для України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 20–28.

для України. Однак, різниця полягає у тому, що Україна потребує допомоги не для відновлення економіки, як це було із Західною Європою, але для її створення. І хоча з часом мотиви і потреби донорів і реципієнтів змінюються, механізми та методика надання ефективної допомоги, за своєю суттю, залишаються такими ж самими.

1.1. Передумови появи «Плану Маршалла»

Друга світова війна обернулася для багатьох країн і народів світу небаченою моральною, політичною, економічною і соціальною катастрофою. Розв'язаний нацистською Німеччиною тотальний військовий конфлікт втягнув у себе понад півсотні держав, забравши життя приблизно 60 млн чоловік, в тому числі близько 40 млн тільки в одній Європі. Серед загиблих – понад 27 млн радянських громадян, 6 млн поляків, сотні тисяч американців, французів і британців¹. Жертвами Голокосту впали 6 млн осіб, знищених через свого єврейського походження. Війна залишила близько 35 млн інвалідів по всьому світу, до 20 млн людей втратили свою батьківщину в різних куточках Європи в результаті втечі і вигнання. Неймовірні і матеріальні втрати: загальні військові витрати і економічні збитки перевищили суму в 4 трлн дол. Післявоєнна економіка навіть провідних країн Західної Європи була в критичному стані і відновлювалася дуже повільно².

Друга світова війна викликала подальше ослаблення економічних та політичних позицій Великобританії. Загалом за роки Другої світової війни вона втратила близько 25% національного багатства країни. Обладнання англійських підприємств за роки війни зносилося, технічний прогрес сповільнився. Війна призвела до посилення залежності Великобританії від США, які в період війни спрямовували своєму союзнику великі поставки озброєння та продовольства на умовах ленд-лізу, крім того довелося скоротити, а в деяких напрямках і повністю перервати свої зовнішньоекономічні зв'язки із країнами, куди дедалі

¹ Буряк П., Гупало О. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : Навчальний посібник. Київ : «Хай-Тек Прес», 2007. 352 с.

² Браун С. Іноземна допомога на практиці. Київ : Основи, 1994. 185 с.

більше впроваджувався капітал США¹. У 1947 р. у країні настала гостра фінансова криза, і уряд змушений був піти на скорочення імпорту продовольства, що призвело до різкого подорожчання продуктів харчування. Вихід із складної економічної ситуації уряд Англії бачив у приєднанні до «плану Маршалла»².

Закінчення війни поставило Францію перед найскладнішими завданнями, головним у тому числі була ліквідація економічної розрухи. Комуністи, у яких були сильні позиції через їх активну участь у русі Опору, найважливішими завданнями вважали проведення націоналізації та створення системи соціального захисту населення. Навколо проблеми націоналізації розгорнулася гостра політична боротьба, яка закінчилася компромісом. Як і в інших капіталістичних країнах, націоналізація у Франції не торкнулася всіх основних галузей промисловості і не змінювала істоти капіталістичної економіки. За своїм економічним змістом вона означала перехід від приватної власності до державно-монополістичної, являючи собою великий крок у розвитку державно-монополістичного капіталізму. Потреби відновлення економіки призвели до того, що більшість капіталовкладень стала прямувати в промисловість. Це дозволило прискорити темпи промислового виробництва країни та влітку 1947 р. досягти його довоєнного рівня (у сільському господарстві цей рівень був перевищений у 1950 р.). У травні 1947 р. під приводом голосування міністрів-комуністів проти довіри уряду вони були видалені зі складу урядової коаліції. Процес націоналізації був зупинений, і 28 червня 1948 р. у Парижі було підписано угоду про економічне співробітництво між Францією та Сполученими Штатами Америки, що ознаменувало собою початок дії у Франції «плану Маршалла»³.

¹ Богдан Т. Залучення й використання зовнішньої фінансової допомоги в контексті поточних економічних проблем та історичного досвіду реалізації «плану Маршалла». *Економіст*. 2014. № 9. С. 4–8.

² Комар Н. Напрямок надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 1. С. 172–181.

³ Боброва в. Програма американської допомоги в відновленні економіки післявоєнної Європи (план Маршалла). *Вестник МГУП*. 2011. № 12.

Положення Німеччини, що програла Другу Світову війну і була поділена на Західну (Федеративна Республіка Німеччина) і Східну (Германська Демократична Республіка), було дуже важким. Більшість промисловості було знищено бомбардуваннями або демонтовано переможцями. Окремі підприємства, що збереглися, майже нічого не виробляли. У 1946 р. промислове виробництво складало 1/3 від довоєнного, років на 30 назад було відкинуто сільське господарство. Через військові руйнування різко загострилася житлова криза. У той же час капітуляція та еміграція німців із сходових областей Німеччини призвели до стрибкоподібного зростання населення. Ця обставина посилила продовольчу проблему, яка і так була в критичному стані. Фінансове становище країни характеризувалося цілковитим виснаженням. Кількість грошей, що перебували в обігу, у багато разів перевищувало готівкові товарні резерви, а державний борг досяг величезних розмірів. Майже повна відсутність товарів, мінімальна купівельна спроможність вели до натуралізації господарства та продуктообміну. У умовах за активному сприянні США, надали Західної Німеччини за «планом Маршалла» величезні кошти було проведено реформи, створені задля рішуче становлення вільного ринкового господарства¹.

Сполучені Штати Америки закінчили Другу світову війну, будучи безперечним лідером капіталістичного світу. За роки війни національний дохід США подвоївся, більш ніж удвічі зросло промислове виробництво. У країні було створено добре налагоджений виробничий механізм, що спирається на ємний внутрішній та міжнародний ринки. Постачання сировини, продовольства та військового спорядження союзникам, що фінансуються державою, стимулювали оновлення основного капіталу. Посилився процес концентрації виробництва: кількість великих підприємств із числом робітників понад 10 тис. збільшилась у 7 разів. Війна прискорила процес інтенсифікації сільського господарства: механізація та хімізація виробництва стимулювалися величезним попитом на американське продовольство, що дозволило фермерам різко

¹ Найвигідніша інвестиція: історія про те, як план Маршалла позбавив Європу впливу комуністів. <https://znaj.ua>.

збільшити свої доходи. Військові дії, отже, і руйнації не торкнулися її, і території навіть ресурси країни у кілька разів перевищували ресурси інших капіталістичних держав¹.

Таким чином, США були найвирогіднішим кандидатом на роль країни-«рятівника Європи».

Однією з важливих передумов введення плану Маршалла стала проголошена президентом США Гарі Труменом доктрина «Про стримування комунізму»².

Трумен став президентом 12 квітня 1945 року, після смерті Франкліна Рузвельта, несподівано навіть для себе. Він був ветераном Першої світової війни, досвідченим юристом та сенатором з більш ніж десятирічним стажем. У листопаді 1944 він був обраний у Білий дім, де у січні 1945-го став віце-президентом. Відомо, що коли Франклін шукав собі наступника, він казав про це саме Трумену, хоча той не входив у коло його сподвижників. На початку його правління, хоч він і просив у уряду допомоги для нормальної роботи Кабінету міністрів, більшість прихильників Рузвельта пішли або були звільнені, таким чином, реорганізація кабінету Міністрів збіглася з завершенням Другої світової війни.

В липні 1945 року Трумен очолив американську делегацію на міжнародній конференції в Потсдамі, де вперше зустрівся з І. Сталіним. На цій конференції були затверджені кордони зон окупації Німеччини, зокрема, за наполяганням Сталіна, встановили, що радянська окупаційна зона буде сягати західніше Берліну. Багато часу було присвячено питанню репарацій; формула репарацій була така: 56% Радянському Союзу і по 22% Англії і Франції. Однією з багатьох вимог Сталіна на тій конференції було отримання частини германського військового флоту, у той час як Черчіль хотів втопити його. У результаті довгих суперечок і сумнівів у багатьох питаннях були прийняті рішення на користь Сталіна, за що потім представники Республіканської партії

¹ Комар Н. Напрямок надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 1. С. 172–181.

критикували Трумена. Було зрозуміло, що радянський лідер скористався недосвідченістю американського президента у міжнародних переговорах. Тоді Гарі Трумен ще намагався порозумітися зі Сталіним, однак дуже скоро переконається, що він підступний і не шукає дружби з США, хоча на конференції і робив вигляд, що для нього це важливо. Трумен тоді сказав: «Я не розумію цю людину»¹. Ця фраза увійшла в підручники.

Після капітуляції Японії 2 вересня 1945 року Другу світову війну було завершено. Відтепер основним завданням міжнародної співпраці стало відновлення Європи, що лежала в руїнах. І разом з економічною допомогою Європі, американському уряду потрібно було осмислювати нову політику у відношенні Радянського Союзу². Трумен вже знав, що Сталін порушує Ялтинські угоди. Стратегія Сталіна була у відмові від домовленостей щодо Східної Європи, одночасно з тим укріплюючи і захоплюючи нові позиції, зокрема на Сході і в Греції, де якраз ішла громадянська війна, у якій Радянський Союз підтримував повстанців.

Відносини між СРСР, Великобританією та США швидко погіршувалися і поступово перетворювалися з союзницьких на ворожі. У цьому доречно навести слова Наркому закордонних справ СРСР Молотова, сказані у розмові з держсекретарем США Бірнсом 22.09.1945: «Але чому, власне, інші країни, великі й малі, зокрема держави, котрі винесли у своїх плечах всю тяжкість боротьби проти гітлерівської Німеччини, чи повинні тепер заплатити за участь Америки у світових справах відмовою від самостійності своєї політики?»³. Подібно мислило керівництво країни. Глибока недовіра визначала і позицію І. Сталіна щодо Заходу. Так, у листопаді 1945 р. заступник Наркома закордонних справ СРСР І. Майський відзначив глибоку політичну

¹ Бураков Ю., Кипаренко Г., Мовчан С. Всемирная история: новейшее время. 1939-2001: Учебник. Київ : Генеза, 2001. 384 с.

² Шенин С. Группы интересов и американская внешняя помощь в период администрации Г. Трумэна. *Иzv. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. История. Международные отношения*. 2017. № 3. С. 66–71.

³ Савинченко Т. Послевоенный мир: взаимоотношения СССР-США в 1945-1953 годах. *Вестник МИЭП*. 2015. № 4 (21). С. 128–137.

суперечність між СРСР і США, що виявилось в утворенні протилежних полюсів світової політики¹.

Позиція США про післявоєнний устрій світу знайшла своє відображення в заяві президента США Г. Трумена, викладеному в посланні конгресу 1945 року. Суттю її стало «збереження ролі керівника всіх націй»². Г. Трумен вважав, що перемога поклала на Америку «тягар постійної відповідальності за керівництво світом». Тому США прагнули перешкодити переходу країн Центральної та Східної Європи під контроль Радянського Союзу. Також США прагнули не допустити поширення соціалізму нові території. Створення ж у будь-яких країнах дружніх Радянського Союзу урядів керівні діячі навіть Великобританії вважали радянської експансією і намагалися зупинити її.

Розуміючи тенденції розвитку відносин між СРСР і США, в березні 1947 року у своїй промові до конгресу Гарі Трумен виклав доктрину «стримування комунізму». Це зовнішньополітична концепція США, що передбачала повсюдну силову протидію комунізму з метою його «стримування та відкидання». У результаті стосовно СРСР було визначено дві стратегічні завдання: як мінімум — не допустити подальшого розширення сфери впливу СРСР та його комуністичної ідеології (доктрина стримування соціалізму), як максимум — змусити соціалізм піти у свої колишні межі (доктрина відкидання соціалізму)³.

Подальші заходи щодо утримання впливу і експансії комунізму, зокрема, передбачали допомогу Греції і Туреччині, а також вимогу до СРСР дотримати умов щодо виведення військ з Ірану. Подальші домовленості з Грецією і Туреччиною від 20 червня і 12 липня відповідно поклали початок створенню НАТО. Доктрина Трумена передбачала повсюдну силову протидію комунізму. Економічною основою для формування блоку західноєвропейських держав, що протистояли радянському впливу, став план Маршалла, який планував надання

¹ Маслов А. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ : Наука, 1996. 197 с.

² Савинченко Т. Послевоенный мир: взаимоотношения СССР-США в 1945-1953 годах. *Вестник МИЭП*. 2015. № 4 (21). С. 128–137.

³ President Harry S. Truman's address before a joint session of Congress, march 1947.

Європі американської допомоги та відновлення Європи шляхом надання інвестицій¹.

В 1947-му році була створена спеціальна комісія при президенті США по аналізу допомоги іноземним державам. У своїй доповіді ця комісія відзначала, що: обсяг виробництва у країнах Західної Європи значно нижчий за довоєнний, з критично низьким рівнем видобутку вугілля, необхідність у імпорті дуже велика; Європа втратила джерело іноземної валюти у формі платежів за послуги (туризм, банківські операції та ін.), відбувся сильний зсув у співвідношенні цін між промисловістю і сільським господарством на користь останнього; спостерігалось руйнування єдиної системи торгівлі цих країн-і внутрішньої, і зовнішньої.

Також у доповіді відзначалась необхідність грошової реформи. Поруч з цим вказувалося, що остання не може бути ефективною лише за рахунок зменшення пропозиції грошей. Їм мають бути протипоставлені необхідні товари, запасів яких не вистачало навіть на те, щоб нагодувати працівників найбільш вагомих областей і тим самим «запустити» виробництво. Не вистачало і резервів, які можна б було використати, щоб підштовхнути зріст виробництва.

Негайне збалансування бюджетів західноєвропейських країн було визнано неможливим. Але комісія наполягала на необхідності у подальшому просуванню у цьому напрямі одночасно з нарощуванням випуску продукції. Тобто укріплення фінансової системи розглядалось не як одна з стадій економічного відродження, а як процес, у якому оздоровлення національних фінансів може сприяти підйому виробництва, і само залежить від цього підйому².

У 1947 році склалася ситуація, за якої само збереження досягнутих обсягів виробництва продукції опинилося під питанням. Життєздатність

¹ Полчанов А. Вплив міжнародної фінансової допомоги на економічне зростання в Європі після другої світової війни. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (79). С. 120–126.

² Полчанов А. Вплив міжнародної фінансової допомоги на економічне зростання в Європі після другої світової війни. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (79). С. 120–126.

західноєвропейської економіки вже багато в чому підтримувалася імпортом з Північної Америки. Країни Західної Європи за рахунок їх власного виробництва могли забезпечити своє споживання зерна, бавовни, алюмінію і міді лише на 40%, свинцю і цинку-на 30%, сала і масла-на 15%, рідкого палива і м'яса-лише на 10%. Австрія, наприклад, не покривала власним виробництвом навіть половини потреби в основних продуктах харчування. Зменшення імпорту продуктів з США могло призвести до голоду¹.

Одразу після війни імпорт країн Західної Європи забезпечувався наданням субсидій та позик з боку США та Канади, використанням золотих та доларових резервів та ін. У 1947 році потік фінансових надходжень з цих джерел виснажився. Через нестачу платіжних коштів західноєвропейські країни опинилися перед перспективою скорочення імпорту продовольчих товарів і ключових сировинних ресурсів. Без допомоги США ввезення в країни Західної Європи вже в 1947 році скоротилося б наполовину, а доларовий імпорт-на 4/5, що означало б для цих країн економічний параліч. Він не відповідав би і власним інтересам США. Потрібен був такий сценарій співпраці, який би: забезпечив би більшу самоокупність економічного відродження Європи; збільшив би віддачу американській допомозі; вписався б в чергове оновлення технологічної бази американської економіки, що почалося в кінці 40-их років.

Ще до введення у дію запропонованого у 1947 році Джорджем Маршаллом плану, у вересні 1944 року на 2-ій квебекській конференції міністр фінансів США Генрі Моргентау запропонував свою програму післявоєнного перетворення Німеччини. За його планом, Німеччину потрібно було позбавити важкої промисловості, демілітаризувати, розчленити і перетворити на аграрну країну. Відразу ж після того, як відомості про план стали доступні громадськості, його було розкритиковано багатьма тодішніми американськими

¹ Тимочко Н., Пучко О., Рудотьомкіна Л. та ін. Економічна історія: Підручник. Київ : Основи, 2002. 268 с.

і британськими економістами. У самій ж Німеччині це також викликало хвилю обурення¹.

Хоча у своєму первісному вигляді план було відкинуто, однак одразу після війни американська адміністрація прийняла низку мір, направлених на економічне ослаблення країни, а саме:

1. Дезінтеграція єдиної виробничої системи;
2. Заборона зовнішньої торгівлі;
3. Демонтаж обладнання промислових підприємств;
4. Жорстка податкова політика.

Люди, що спостерігали введення цих мір, казали про різкий спад рівню життя, зріст дефіциту, нестачу робочих місць. Деіндустріалізація спочатку залишила без роботи промислових працівників, потім банківських і керівних службовців, що їх обслуговували, і нарешті, позбавило платоспроможного попиту сферу послуг². Колишній президент США, Герберт Гувер, що у 1947 році побував у Німеччині писав: «Це ілюзія, що анексована Німеччина може бути перетворена на повноцінну аграрну країну. Для цього з неї доведеться вивезти щонайменше 25 млн. осіб»³.

Таким чином, можна сказати, що орієнтація зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки на участь у справах Старого Світу формувалася протягом тривалого періоду часу та під впливом різних факторів у мінливій міжнародній обстановці.

1.2. Виступ Маршалла та обговорення американської пропозиції.

Джордж Кетлетт Маршалл-молодший народився 31 грудня 1880 року в Юніонтауні, в сім'ї Джорджа Кетлетта Маршалла-старшого і Лори Емілі Маршалл. Був молодшою дитиною, у 17 років поступив у Віргінський

¹ Яковюк І. Історичні передумови та основні етапи європейської інтеграції. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2013. № 4. С. 82–92.

² Комар Н. Напрямки надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 1. С. 172–181.

³ Пошедін О. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Історичні науки. 2010. Т. 104. С. 47–51.

військовий інститут. Після закінчення навчання служив у піхоті, був учасником Першої світової війни. З 1919 по 1924 роки був ад'ютантом при генералові Першингу, потім три роки служив у Китаї. В 1938 році переїхав до Вашингтону, де став помічником начальника військового планування генерального штабу. Через рік він вже виконував обов'язки начальника в чині генерала.

Коли в вересні 1939-го почалася Друга світова війна, Маршалл був призначений начальником штабу армії. Після атаки на Перл-Харбор у 1941 році Рузвельт зробив Маршалла своїм радником щодо питань стратегії і тактики. Був одним з головних американських головнокомандуючих протягом всієї війни, відповідав за стан справ у американській армії, зокрема на Тихоокеанському фронті, а також за її взаємодію з європейськими союзниками. За версією журналу «Time» – людина року (1943). Супроводжував Рузвельта на всіх конференціях у рамках трійки СРСР-США-Велика Британія. В грудні 1944 отримав звання генералу армії. Перед Потсдамською конференцією закликав до більш обачного підходу у питаннях радянсько-американських відносин. Був одним з ініціаторів бомбардування Хіросіми та Нагасакі. У листопаді 1945 року піде у відставку з посту начальника штабу армії, але з військовою кар'єрою не закінчить. З 21 січня 1947 року-державний секретар США.

На цій посаді Маршаллу довелося реформувати хаотичну структуру держдепартаменту. Він створив «мозковий трест» штаб планування політики, до якого увійшли досвідчені обдаровані люди, здатні до сміливих ініціатив (Ачесон, Лаветт, Болен, Кеннан). Протягом тих двох років, які Маршалл провів на посаді держсекретаря, йому довелося вирішувати численні кризи. Серед них найбільшими були: блокада Берліна 1948-1949 рр., початок громадянської війни у Греції, визначення статусу Палестини та визнання нової держави Ізраїль. Він надавав всебічну підтримку ООН і був присутній на багатьох засіданнях цієї організації. Маршалл також брав активну участь у створенні НАТО та призначенні її перших керівників. Він прагнув зміцнити зв'язки США. Латинською Америкою: у серпні 1947р. він їздив на переговори в Ріо-де-

Жанейро, де йому довелося зіткнутися з невдоволенням делегатів через відсутність плану Маршалла для Латинської Америки; й у Боготу у квітні 1949 р, де було підписано угоду про створення Організації Американських Держав. 20 січня 1949 р., у день інавгурації Трумена на другий термін, Маршалл пішов у відставку з посади держсекретаря ¹.

5 червня 1947 року, виступаючи у Гарвардському університеті, державний секретар США Джордж Кетлетт Маршалл виклав план відновлення економіки європейських країн, що постраждали у роки Другої світової війни, а також у результаті надзвичайно холодної зими 1946–1947 років: «При розгляді того, що потрібно для відновлення Європи, було зроблено вірні оцінки втрат людських життів, руйнувань міст, заводів, шахт та залізниць, проте, в останні місяці стало очевидним, що ці руйнування, можливо, менш серйозні, ніж порушення всієї структури європейської економіки»².

Запропонований комплекс дій увійде у історію як «план Маршалла». Згідно цьому плану, уряд США мав намір виділити кошти на надання економічної допомоги країнам Європи за умови їх згоди на координовані дії і створення ними розумного плану використання ними виділених коштів. Також він передбачав допомогу і Західній Німеччині.

«Я впевнений, що будь-який уряд, який виявить бажання надати допомогу у відновленні Європи, знайде повну готовність до співпраці з боку Уряду Сполучених Штатів. У той же час жоден уряд, яке буде плести інтриги з метою перешкодити відновленню інших країн, не може очікувати від нас допомоги. Крім того, уряди, політичні партії або групи, які прагнуть увічнити людські страждання, з тим щоб отримати політичні чи інші вигоди, зустрінуть протидію з боку Сполучених Штатів» вказував Д. Маршалл³.

У своєму виступі він казав і про готовність США включити у число країн, що бідують, і Радянський Союз: «Наша політика спрямована не проти будь-якої країни чи доктрини, а проти голоду, злиднів, розпачу та хаосу. Її метою

¹ Губарев В. Всемирная история: Справочник школьника и студента. Донецьк : ООО ПКФ "БАО", 2004. 544 с.

² Marshall's speech, Harvard University, 1947.

³ Marshall's speech, Harvard University, 1947.

має стати відродження у світі працюючої економіки, що дозволить створити політичні та соціальні умови для існування вільних інституцій. Така допомога, на моє переконання, не повинна мати тимчасового характеру і надаватися лише в міру виникнення різних криз. Будь-яка допомога, яку наш уряд вирішить надати в майбутньому, має забезпечувати лікування, а не бути напівзаходом»¹.

Але уряд СРСР категорично відкинув цю пропозицію, назвавши американську програму допомоги Європі «трюком, розрахованим на закабалення країн Європи». Ця відмова СРСР від участі у плані Маршалла полегшила проходження відповідного законопроекту через Конгрес США, який у іншому випадку, скоріш за все, не затвердив би його. Відповідно плану, до 1953 року США мали намір асигнувати на допомогу країнам Європи 13 мільярдів доларів. Результатом виступу Джорджа Маршалла у Гарвардському університеті згодом стане розробка Програми відновлення Європи у 1948 році.

«План Маршалла» був затверджений Конгресом у грудні 1947 року і діяв з 3 квітня 1948 року по 30 грудня 1951 року. Його здійснення відбувалося у рамках Закону о чотирирічній програми допомоги іноземним державам. Загальна сума асигнувань за планом Маршалла склала близько 12,4 млрд. доларів. При цьому, американці, у якості попередньої умови надання допомоги, вимагали виведення комуністів зі складу країн, що підписували договір. Як результат, на початку 1948 року у жодному уряді Західної Європи комуністів не було. Не дивлячись на це, перед ОБСЄ і планом Маршалла загалом не стояло завдання стримувати комунізм, во всякому випадку, на військово-політичному рівні, цим пізніше буде займатися НАТО, однак на економічному рівні, вони у цілому справлялися з цим завданням².

Для управління процесом виконання плану Маршалла була створена Адміністрація Економічного Співробітництва (АЕС), яка мала міжурядовий характер та функціонувала як напівприватне агентство. АЕС повністю

¹ Там само.

² Найвигідніша інвестиція: історія про те, як план Маршалла позбавив Європу впливу комуністів. <https://znaj.ua>.

контролювала поточну діяльність, оскільки, на думку Вашингтона, вирішення проблем відтворення Європи вимагало певної бізнесової кмітливості з боку представників приватного сектору, якої не мали та не могли мати співробітники Державного Департаменту. Водночас питання формування політики АЕС вирішувала спільно з Державним Департаментом США. АЕС мала адміністратора у Вашингтоні, яку очолив президент автомобільної компанії Студебекер Пол Хоффман, спеціального представника у Парижі на чолі Аверела Харрімана, відомого в бізнесових і банкірських колах та місцеві місії в усіх країнах- учасниках Плану. В роботі АЕС брали активну участь не лише політичні лідери й керівники урядів, а й видатні бізнесмени, які посіли головні позиції в адміністраціях у Вашингтоні, Парижі й місцевих місіях у країнах- учасниках, а також представники професійних спілок й асоціацій, чия кваліфікація дала змогу зробити програму відтворення ефективною¹.

Для реалізації Плану Маршалла країни Західної Європи у квітні 1948 р. створили постійно діючу Організацію Європейського Економічного Співробітництва (ОЄЕС) із штаб-квартирою в Парижі, яка пізніше трансформувалася в Організацію Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), основною метою якої було контролювати розподіл засобів й умови їхнього використання. ОЄЕС, як і План Маршалла, загалом виконувала завдання «стримування комунізму на економічному рівні». ОЄЕС - утворення, яке формально об'єднувало 16 країн-учасниць Плану, а фактично - денаціоналізоване агентство на чолі професійних міжнародних службовців, які мали необхідну автономію від урядів².

У квітні 1948 р. США з 16 західноєвропейськими країнами підписали відповідні угоди, в яких зазначалося, що основною умовою надання допомоги

¹ Комар Н. Напрямки надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник THEU*. 2012. № 1. С. 172–181.

² Івлева В. Загальноєвропейське економічне співробітництво. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 121.

була відмова цих країн від націоналізації промислових об'єктів та заохочення розвитку приватних підприємств¹.

У 1948 р. АЕС розпочала програму технічної та фінансової допомоги, в межах якої було розроблено низку проектів технічної допомоги, інженерних проектів та економічних досліджень, які проводились за допомогою американських експертів з метою відновлення основних виробничих фондів та підвищення ефективності європейської промисловості. До 31 грудня 1951 р. (протягом 4 років) 16 країнам Західної Європи було спрямовано близько 13 млрд. дол. США, що становило майже 10% федерального бюджету США або 2% ВВП, на реалізацію різноманітних проектів технічної допомоги².

В межах проектів ТД у США організовувались навчання для технічних співробітників та менеджерів з Європи, метою яких було вивчення методів сільськогосподарського та промислового виробництва³.

В рамках Плану Маршалла впродовж 1948-1951 рр. планувалося витратити від 2 до 3 млрд. дол. США на відновлення й розвиток заводів з виробництва заліза, сталі та вугілля, 3-5 млрд. дол. США - на машини й устаткування для шахт, 3-4 млрд. дол. США – на сільськогосподарські машини.

У Москві план Маршалу спочатку був сприйнятий з інтересом. У ньому бачили можливість отримання американських кредитів для відновлення Східної Європи. Але у радянських офіціальних кругах завжди була чутно недовіру і застереження щодо плану, також його різко негативно оцінив посол СРСР у США Н. Новіков, який підкреслював політичний аспект американської програми стимулювання сил, що протидіють Радянському Союзу і «створення умов для закріплення позицій американського капіталу в Європі»⁴. У цій ситуації радянське керівництво намагалося не допустити отримання США якихось економічних чи політичних переваг у процесі здійснення «плану

¹ Комар Н. Напрямок надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 1. С. 172–181.

² Браун С. Іноземна допомога на практиці. Київ : Основи, 1994. 185 с.

³ Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібн. для студ. ВНЗ. Київ : Видавн. Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

⁴ Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) : підручник / В. Манжола та ін. Київ : Либідь, 1999. 558 с.

Маршалла». Радянський Союз рішуче відкидав будь-які форми контролю з боку США у відношенні економіки, політики СРСР і країн Східної Європи. Подібна точка зору була покладена в основу директив радянської делегації на зустрічах міністрів іноземних справ у Парижі. СРСР відмовлявся від участі у плані Маршалла. Окрім нього і країн Східної Європи, від участі у плані також відмовилася і Фінляндія¹.

Після завершення Другої світової війни Фінляндія опинилася чи не в найскладнішому з усіх країн Європи положенню з визначенням своєї подальшої зовнішньополітичної орієнтації. Хоча відомість про готовність США надати безоплатну допомогу за планом Маршалла викликала резонанс у фінському суспільстві, самі штати були готові надати Фінляндії лише обмежену допомогу. По-перше, в загальну політику надання економічної допомоги входило фінансування певних проектів по відновленню економіки країни, а США скептично відносилися до ідеї надання кредитів країнам, що мали виплачувати військові репарації. По-друге, США остерігалися пильної уваги Радянського Союзу, і не бажали створювати напругу у регіоні².

У Західній Європі, як і США, план Маршалла розглядався, передусім як інвестиційна програма. Було очевидно, що інвестиції, зроблені за часи діяльності АЕС вплинуть на всю промислову структуру кожної країни-учасниці. Перевага була віддана енергетиці та транспорту, а також промисловому та сільськогосподарському виробництву. Країни ОЄЕС зробили спроби координації своїх інвестиційних програм для того, щоб раціонально використовувати капітали та уникнути непотрібного дублювання. Навесні 1949р. у більшості країн Західної Європи було досягнуто контролю над інфляцією. Держдепартамент США та АЕС визнавали необхідність використання наданих коштів для підтримки міжєвропейської торгівлі, та були

¹ Губарев В. Всемирная история: Справочник школьника и студента. Донецьк : ООО ПКФ "БАО", 2004. 544 с.

² Маслов А. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ : Наука, 1996. 197 с.

згодні на будь-яку постійну схему, що сприяє зниженню залежності Європи від долара¹.

У вересні 1948р. був розроблений план врегулювання кредитів і дебітів через систему клірингу (безготівкові розрахунки між країнами, компаніями, підприємствами та банками за поставлені, продані один одному товари, цінні папери та послуги, що здійснюються шляхом взаємного заліку, виходячи з умов балансу платежів.), а як кліринговий агент був обраний Банк міжнародних розрахунків у Базелі, Швейцарії. У жовтні 1948р. було укладено першу Угоду щодо міжєвропейських платежів та компенсацій між країнами ОЄЕС.

Держсекретар Маршалл вважав за необхідне спонукати європейські профспілки наслідувати американський приклад і співпрацювати з урядами та ОЄЕС. Держсекретар погодився призначити кваліфікованих лідерів американських профспілок на ключові посади в місіях АЕС, а також запропонував Американській федерації праці (АФТ) скласти список можливих кандидатів із робітників для співпраці з АЕС. У результаті за перший рік промислове виробництво в країнах ОЄЕС зросло на 18% щодо рівня 1938 р., обсяг західноєвропейської торгівлі досяг довоєнних показників, багато країн-учасниць досягли успіху в боротьбі з інфляцією та вирівнюванні балансів².

Другий рік плану Маршалла був найзначнішим за багатьма показниками. Він був відзначений подальшою переорієнтацією допомоги, зміною у плануванні та політиці, досягненням економічної та політичної стабільності, а також рядом важливих заходів щодо економічної інтеграції в Європі. 1950р. був ознаменований створенням Європейського платіжного союзу та початком війни у Кореї, що змінила радикальним чином політичну ситуацію. Він зайняв особливе місце серед 4-х років «Програми», оскільки показав, чого можна досягти за відсутності воєнних дій. 26 березня 1949 р. Рада ОЄЕС ухвалила план, основними цілями якого були досягнення фінансової та валютної стабілізації, значне зростання експорту, зростання невидимих надходжень,

¹ Пошедін О. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Історичні науки. 2010. Т. 104. С. 47–51.

² Тимочко Н., Пучко О., Рудотьомкіна Л. та ін. *Економічна історія: Підручник*. Київ : Основи, 2002. 268 с.

переважно, з допомогою туризму та транспортних послуг. Також передбачалося скорочення доларового імпорту, в якому не було гострої необхідності, для того, щоб підготувати європейську економіку до радикального скорочення імпорту після закінчення «Програми». Значна частина ресурсів була спрямована на інвестиції. Робочий час, втрачений у промислових конфліктах, складав лише незначну частину того часу, що було втрачено після Першої світової війни. Загалом відновлення Західної Європи йшло набагато швидше, ніж у період після Першої світової війни. Найбільше зростання було досягнуто в Західній Німеччині промислове виробництво зросло більш ніж в 2 рази – з 41% до 90% від довоєнного рівня¹.

Зацікавленість США у більшій інтеграції європейської економіки була вперше відображена в промові держсекретаря Маршалла в Гарварді, а згодом і в Законі 1948 р., в якому говорилося, що «економічне співробітництво в Європі необхідне миру та процвітання». У 1949р. це твердження було посилено додатково у виправленні до Закону: «Надалі політикою США є заохочення об'єднання Європи»².

1.3 Реалізація програми в Західній Європі.

Важливим аспектом реалізації плану стало питання щодо джерел фінансування окремих елементів програми. Його рішення погоджувалося з характером та видом поставок. Американська допомога надходила в різних формах, а саме: у вигляді безоплатної допомоги, безоплатного постачання товарами та у формі кредитів, які здебільшого надавались. Отже, згідно з Планом Маршалла передбачалось три види поставок допомоги, а саме:

1) предмети найважливішої життєвої необхідності для запобігання голоду. Так, США щовесни виділяли асигнування на продукти харчування, одяг, паливо. Основна частина цих поставок йшла до країн Західної Європи у вигляді дотацій, а не позик. Місцева валюта, виручена від продажу цих

¹ Там само.

² Яковюк І. Теоретичні основи європейської інтеграції. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 2 (6).

продуктів, мала використовуватись урядами європейських країн для зменшення дефіциту державного бюджету, а отже, і темпів інфляції; для нарощування таких дефіцитних ресурсів, як сталь, цемент, вугілля, шахтне устаткування, нафтопродукти, енергетичне устаткування, транспортні засоби;

2) промислове устаткування, яке необхідне було для відновлення базових економічних об'єктів, насамперед вугільних шахт. Адже без енергетичного потенціалу інші галузі економіки не могли працювати. США допомогли Німеччині відновити вугільні копальні, які були майже повністю знищеними, забезпечивши їх відповідним обладнанням. Оскільки більшість вугілля Західної Європи надходило з німецьких копалень, то у фінансуванні переважали позики Міжнародного банку;

3) сільськогосподарські машини, промислові товари, запасні частини та інші. Ці поставки фінансувалися під гарантії американського уряду через Експортно-Імпортний Банк США, що створив для цих цілей спеціальне відділення¹.

АЕС розподіляла безоплатну допомогу та кредити відповідно до доларового дефіциту платіжного балансу кожної країни. Так, 60% допомоги за Планом Маршалла отримали чотири країни: Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина. Першими одержувачами допомоги стали Греція й Туреччина. Підраховано, що із витрачених 13 млрд. дол. США до Америки повернулися 10,5 млрд. дол. США, а інші були видані на військові витрати Туреччини та Греції (табл. 1).

Таблиця 1. Допомога країнам Західної Європи від США згідно з планом Маршалла, млрд. дол. США

Країна	Обсяг допомоги
Великобританія	3,297
Франція	2,296

¹ Комар Н. Напрямки надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник THEU*. 2012. № 1. С. 172–181.

Країна	Обсяг допомоги
Бельгія	0,75
Нідерланди	1,128
Люксембург	0,025
Норвегія	0,372
Швеція	0,347
Данія	0,385
Ісландія	0,043
Ірландія	0,133
Португалія	0,07
Італія	1,204
Австрія	0,488
Швейцарія	0,25
Західна Німеччина	1,448
Греція	0,366
Туреччина	0,137

В економічній політиці європейських країн проходили зміни, спрямовані на пошук і застосування нових методів економічного регулювання. І тут країни зіткнулися з протиріччям. З одного боку, умовою американської допомоги була відмова країни, що її приймала, від подальшої програми націоналізації і планів, що будуть заважати розвитку приватного підприємництва, тобто розвитку приватного ж капіталу. З іншого боку, відновлення можна було забезпечити лише при провідній ролі держави, що забезпечувала б на перших етапах населення-продовольством, а промисловість-сировиною і намагалася б ліквідувати безробіття. В деяких випадках ряду країн довелося націоналізувати нездатні до самозабезпечення галузі промисловості - залізниці, повітряний транспорт, сферу соціальних послуг, навіть деякі галузі важкої промисловості.

В цих умовах, як і в США протягом 30-х років, стало необхідним стимулювання попиту, через досягнення повної зайнятості шляхом державного маніпулювання податками і витратами. Знімаючи найбільш гострі питання, план Маршалла поволі заохочував цей процес¹.

Рівень втручання держави в економіку був різним. Франція та Швеція пішли шляхом державного планування. Високим був рівень націоналізації у Австрії, Німеччини, Бельгії, Італії. У Франції здійснювався жорсткий державний контроль за кредитом, головною метою якого було не скільки досягнення більш високого рівня виробництва, скільки його модернізація.

Велика Британія не поспішала з застосуванням планування, а націоналізацію розглядала як «міру порятунку» галузей, що стагнують, а не засіб стимулювання росту ефективності. Економічна політика країни була направлена на рішення двох задач: досягнення достатньо високого рівня зайнятості на основі метода підвищення сукупного попиту через державне втручання в економіку, і покращення платіжного балансу, використовуючи фінансову допомогу США.

В Італії головними проблемами у післявоєнний період були безробіття і високий рівень інфляції. Порівняно швидке відновлення також спиралося на посилення державного контролю, зріст прямих державних інвестицій, модернізація промисловості. На відміну від Британії, що використовувала американську фінансову допомогу на укріплення платіжного балансу, італійський уряд дозволив приватним підприємствам використовувати фонди допомоги на фінансування імпорту обладнання з США².

Особливе місце в плані Маршалла було відведено Західній Німеччині. Після завершення Другої світової війни Західна Німеччина, що фактично перетворилася на союзника і партнера західних держав, виконувала роль форпосту у боротьбі з «радянським комунізмом». Серед всіх

¹ Богдан Т. Залучення й використання зовнішньої фінансової допомоги в контексті поточних економічних проблем та історичного досвіду реалізації «плану Маршалла». *Економіст*. 2014. № 9. С. 4–8.

² Полчанов А. Вплив міжнародної фінансової допомоги на економічне зростання в Європі після другої світової війни. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (79). С. 120–126.

західноєвропейських країн саме Західній Німеччині план Маршалла віддавав явну перевагу. Банки у Німеччині традиційно брали на себе комерційний ризик і головну роль в забезпеченні індустріалізації, входили в деталі управління фірм, що кредитуються. Після краху фінансової системи внаслідок Другої світової війни держава здобула більшу владу за контролем кредитної системи, але проведена політика була результатом переговорів і співтовариства з основними фінансовими і промисловими магнатами.

Отримані за планом Маршалла фонди були інвестовані в приватний і промисловий сектор. Однак банки були основою інвестиційного процесу. Приймаючи участь у капіталі фірм, купуючи пакети акцій, банки були зацікавлені у майбутньому промисловості і надавали фонди для її розвитку.

Заохочення накопичення капіталу і масові державні інвестиції в Німеччині стали основними факторами економічного росту¹.

Завдяки Плану Маршалла вдалося досягнути позитивних результатів. Щорічна допомога з боку США в 4-5 млрд. дол. США дозволила країнам Західної Європи за 3 роки збільшити випуск продукції на 20 млрд. дол. США.

Так, ВВП у Європі підвищився на 32,5%, від 119 млрд. дол. США в 1947 р. до 159 млрд. дол. США в 1951 р.: промислове виробництво зросло на 40% порівняно з довоєнним рівнем; обсяг сільськогосподарської продукції - на 11%. Обсяги внутрішньоевропейської та зовнішньої торгівлі значно перевищували показники, очікувані на початку реалізації Плану Маршалла. До 1953 р. обсяг європейської торгівлі підвищився на 40% .

Залучені наприкінці 40-х - початку 50-х рр. інвестиції суттєво підвищили конкурентоспроможність європейського експорту на зовнішніх ринках. Допомога за Планом Маршалла сприяла імпорту базових товарів, стимулювала інвестиції та допомогла на початку 1950 р. зупинити інфляцію у багатьох країнах².

¹ Манукян А. Проблемы послевоенного развития экономики капиталистических стран. Москва : Экономика, 1996. 315 с.

² Полчанов А. Вплив міжнародної фінансової допомоги на економічне зростання в Європі після другої світової війни. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (79). С. 120–126.

У Франції технічна допомога сприяла реалізації Плану промислового розвитку Монне, в Німеччині вона посилила вже очевидні тенденції раціоналізації виробництва. В Італії та Греції найбільшу довгострокову користь принесла у відновленні залізних й автомобільних доріг та ліній енергопостачання. У Великобританії допомога майже повністю була використана на погашення боргів воєнного часу та зміцнення фунта стерлінга. В інших країнах допомога сприяла удосконаленню інжинірингових та маркетингових методів, адаптації нових технологій, поширенню сучасних методів промислового планування, зростанню автоматизації та удосконаленню організації виробництва. Все це зробило значний внесок у розвиток промислового виробництва.

Починаючи з 1952 р., економіка Західної Європи вступила в період соціального миру та процвітання, що тривав понад двадцять років.

План Маршалла зміцнив політичну стабільність у регіоні та значно посилив обмеження щодо поширення комунізму. Він також заклав фундамент розвитку трансатлантичного співробітництва в економічній та політичній сферах, у якому США міцно зайняли домінуючу роль, та подальшого розвитку європейської й атлантичної інтеграції, що діє і поширюється сьогодні. У 1949 р. був створений сильний і міцний союз НАТО.

У 1947 р. в Женеві (Швейцарія) США з 22 державами уклали Генеральну Угоду про Тарифи і Торгівлю (на основі якої було створено ГАТТ), які зобов'язались дотримуватися принципу найбільшого сприяння, майже знищивши всі встановлені урядами країн-членів тарифи та торговельні обмеження, створивши тим самим основу спільного ринку.

Одним із найбільших досягнень плану Маршалла є інтеграція економік Західної Європи. В результаті діяльності Плану Маршалла було сформовано у Європі єдиний економічний простір, що був започаткований у 1951 р. як Європейське Об'єднання Вугілля і Сталі (ЄСВС) та об'єднав шість держав: три країни Бенілюксу, ФРН, Францію та Італію. Ця організація розглядалася американськими та європейськими лідерами як наднаціональний механізм

інтеграції та регулювання конкуренції в Західній Європі. ЄСВС стала прикладом дієвого міжнародного управління, що здатне гармонізувати розбіжності окремих країн та дати практичні результати. Таким чином, саме план Маршалла вивів Європу на шлях від автаркії 30-х років до спільного ринку 60-х.

1.4 Ставлення до плану Маршалла в Східній Європі.

Протягом усього часу дії плану Маршалла, Радянський Союз і країни-прихильники соціалістичного шляху розвитку різко негативно відносилися до цієї ініціативи США. Вони вважали, що «план Маршалла» не допомагає європейським народам відновити свою економіку, а навпаки, гальмує відновлення і позбавляє європейські країни самостійності, перетворюючи їх на «придаток до американського імперіалізму»¹.

Особливі побоювання були у відношенні мілітаристського характеру плану. З точки зору комуністів, американські імперіалісти, зосередив свою увагу на європейському континенті, намагалися вирішити одночасно дві проблеми: уникнути економічної кризи, надав європейським країнам можливість продовжувати купувати американські товари, і підтримувати імперіалістичну систему в Європі, призупиняючи зріст «народного демократичного руху». Ця подвійна задача і мала б бути вирішена шляхом надання європейським країнам американських кредитів на умовах, які б зробили ці країни повністю залежними від США і перетворили б їх народи в об'єкт колоніальної експлуатації американськими монополіями².

Практично всі видання післявоєнного періоду в радянському Союзі характеризують план Маршалла як агресивний, спрямований на укріплення гегемонії США у Західній Європі, створення об'єднаного імперіалістичного фронту проти визвольного руху, СРСР і світової соціалістичної системи. Для

¹ Савинченко Т. Послевоенный мир: взаимоотношения СССР-США в 1945-1953 годах. *Вестник МИЭП*. 2015. № 4 (21). С. 128–137.

² Маслов А. Холодная война та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ : Наука, 1996. 197 с.

тодішнього радянського керівництва контроль над сферою впливу був важливий і через геополітичні, і через ідеологічні міркування. Радянський уряд вже бачив США як свого головного суперника на світовій арені і всіляко намагався не допустити розширення американського впливу у Європі. Позиція Москви вплинула на країни Центральної Європи таким чином, що Угорщина, Румунія, Болгарія, Албанія та Чехословаччина відмовилися від участі у плані Маршалла. Сталін вважав радянську зону впливу найважливішим результатом найтяжчої війни. Вплив СРСР у Східній Європі пояснювалося ідеологічними геополітичними завданнями радянської зовнішньої політики. Головним противником у здійсненні цих завдань були США.

Країни Східної Європи могли взяти участь у цьому плані. Але висувалася політична умова: припинення орієнтації політики останніх на Радянський Союз. Передбачалося використовувати ресурси країн Східної Європи для відновлення західної частини континенту. Фактично план було складено таким чином, що участь у ньому Радянського Союзу та країн Східної Європи виглядала досить проблематичною. Іншими словами, щоб виключити СРСР із програми, потрібно було поставити його в такі умови, коли він змушений був від неї відмовитись «добровільно». План Маршалла призвів до остаточного розколу Європи на дві частини: Східну Європу та Західну Європу. Але є ознаки того, що цей план таки вбив певний політичний і психологічний клин між СРСР і країнами Східної Європи. Радянське керівництво змушене було чинити серйозний тиск на уряди Чехословаччини та Польщі, тільки після цього вони відмовилися від участі у плані Маршалла. Психологічний аспект цієї проблеми полягав у тому, що Сполучені штати в очах європейських народів виглядали країною, що дає, а Радянський Союз – відбирає, оскільки основні репараційні претензії СРСР задовольняв за рахунок східної зони окупації (майбутньої НДР), а також колишніх союзників третього рейху, тепер увійшли до радянської зони впливу. СРСР отримував репарації з Угорщини, Румунії, Болгарії, частини Німеччини, що увійшла до складу Польщі. Ще до плану Маршалла в цих країнах вже існувало негативне ставлення до цієї політики. Політичні втрати,

які зазнавав СРСР, були очевидні. Практика вилучення машин та обладнання у східній зоні окупації Німеччини серйозно підірвала авторитет, яким користувалася радянська політика у німецького населення, причому ці зміни найбільше позначилися на настроях німецьких робітників, саме тієї сили, яка розглядалася як основний класовий союзник СРСР. Негативні настрої мали місце у Польщі та Угорщині. Навесні 1947 р. у розмові з В. Молотовим М. Ракоші стверджував, що репарації становлять 50% бюджету Угорщини, що «далі це витримати буде важко»¹. Але з середини 1948 року в усіх країнах Східної Європи було встановлено владу комуністів.

Таким чином, реалізація плану Маршалла загалом виявилася надзвичайно сприятливою для Західної Європи. Було дано вирішальний імпульс промислової реконструкції в європейських країнах, модернізації виробничих потужностей, насичення споживчого ринку і, відповідно, зростання сукупного попиту. В свою чергу, країни Східної Європи, які не брали участі у реалізації плану Маршалла, потрапили у скрутне економічне та політичне становище.

Висновки до розділу 1

Для післявоєнної Європи «план Маршалла» був найуспішнішою економічною програмою, оскільки були досягнені усі поставлені завдання:

По-перше, галузі промисловості, що, здавалося б, безнадійно застаріли та втратили ефективність, були відновлені та оновлені у найкоротшому терміні та без змін національної економічної політики країн. У результаті, економіка європейських країн оговтала від наслідків війни швидше, ніж цього можна було очікувати. По-друге, європейські країни змогли розплатитися за зовнішніми боргами. По-третє, вплив комуністів та СРСР, зокрема на Західну Європу, було послаблено. По-четверте, було укріплено європейський середній клас-гарант політичної стабільності та рівноваги.

¹ Савинченко Т. Послевоенный мир: взаимоотношения СССР-США в 1945-1953 годах. *Вестник МИЭП*. 2015. № 4 (21). С. 128–137.

Найбільша увага приділялася Західній Німеччині. За перші роки дії плану, вона отримала від США майже стільки ж, скільки Велика Британія і Франція узяті разом.

Вважається, що «план Маршалла» повністю змінив ідеологію міжнародних відносин. Головна ціль «плану Маршалла» полягала у стабілізації Європи. Реалізація плану супроводжувалася пропагандистською кампанією, одним з головних лозунгів якої був «Процвітання зробить тебе вільним». З тих пір знищення голоду та хвороб, економічний розвиток держав вважається одним із засобів запобігання конфліктів і перетворення колишніх ворогів на друзів. Британський історик Девід Елвуд вважає, що «план Маршалла» надав колосальний психологічний вплив на стан розумів європейців. За його даними, до початку реалізації цього проекту у ділових колах європейських країн панувала апатія та зневіра. Бізнесмени вважали, що нема сенсу займатися підприємництвом, бо «прийдуть комуністи і все відберуть». Після того, як США продемонстрували свою зацікавленість у європейських справах, ситуація кардинально змінилася.

Реалізація «Плану Маршалла» дозволила створити військово-політичний блок НАТО \ NATO і Європейський Союз. Генеалогія єдиної Європи, фактично, починається зі спеціально заснованої для розподілу американської допомоги і проведення спільних проектів Адміністрації Економічного Співробітництва (Economic Cooperation Administration). У 1950-ті роки ця структура стала основою для створення Європейського Економічного Співтовариства (European Economic Community), яке перетворилося в Європейський Союз (European Union).

Післявоєнний досвід Західної Європи заслуговує уваги як з позицій відновлення економіки і налагодження економічної співпраці держав, так і з точки зору стратегії промислового розвитку, що забезпечує створення матеріальних передумов для технологічного прогресу у різних сферах

виробництва¹. Розроблений майже півстоліття тому План Маршалла надалі залишається в історії успішним прикладом систематизованого комплексного переміщення капіталу в грошовій і товарній вартостях від багатих до бідних країн заради спільної вигоди обох.

¹ Кістерський Л., Бурляй А., Липова Т. “План Маршалла” для України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 3-4. С. 90–97

РОЗДІЛ 2 ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ВУГІЛЛЯ ТА СТАЛІ

2.1. Передумови заснування об'єднання вугілля та сталі

Після закінчення другої світової війни США, укріпившись у світовій політиці і на міжнародних ринках, прагнули створення економічного співробітництва на основі рівного доступу до торгівлі а інвестицій, відмова від протекціонізму та автаркії. Подібний підхід був закріплений ще на конференції у Бреттон-Вудсі в липні 1944 року, де було прийнято рішення щодо створення Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку реконструкції та розвитку. В першу чергу нові принципи торгівлі мали відноситися до Європи, у якій до війни переважали протекціонізм та прагнення до створення закритих торговельних блоків. При цьому економічне відновлення європейських держав тісно пов'язувалося з ідеями просування демократії. Економічна стабільність та взаємозалежність мали запобігти розвитку політичного екстремізму будь-якого толку¹.

Зацікавленість у відновленні Європи пояснювалася не лише прагненням протистояти впливу комунізму. Після закінчення Другої світової війни американська економіка переживала спад². У першу чергу він торкався металургійної промисловості, що забезпечувала військові замовлення американського уряду і європейських союзників. Значення цієї галузі промисловості важко переоцінити – виробництво сталі становило близько 30 % внутрішнього національного продукту. У цій сфері були зайняті 250 компаній, 12 з яких контролювали 80% виробництва. З 1945 по 1947 роки випуск сталі скорочувався через закриття старих фабрик, роботу яких відновили задля потреб військового часу. Враховуючи необхідність постачати сталь та вугілля у Європу і одночасно з цим задовольняти американський ринок, уряд Трумана намагався тиснути на приватні підприємства. Однак найбільші фірми, «U.S.

¹ Killick J. The United States and European Reconstruction 1945-1960 (America in the 20th Century Series). Routledge, 2000. 220 p.

² Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) : підручник / В. Манжола та ін. Київ : Либідь, 1999. 558 с.

Steel» та «BetlehemSteel», вважали, що уряд перебільшує здатність Європи оплачувати імпорт. Крім того, для переведення підприємств, що раніше виготовляли військову продукцію, на продукцію цивільного сектору, було необхідно вирішувати питання постачання сировини, транспортування, що вимагало додаткових витрат і у що уряд майже не вникав.

Післявоєнна обстановка у Європі не сприяла ліберальному економічному порядку. Взимку 1946-47 рр. у Європі була економічна криза, вихід з якої уряди країн бачили у поверненні двосторонніх торгівельних згод і введенні протекціоністських бар'єрів. Збільшення мита разом із «доларовим дефіцитом» могло потенційно створити перешкоди для розширення експорту американських товарів у Європу і скорочення виробництва, що могло перетекти у другу Велику депресію.

Одночасно з цим у Європі виникла нестача вугілля. У листопаді 1946 року у США почали бастувати шахтарі, і так як США забезпечували 60% необхідного Західній Європі імпортного вугілля, ряд країн були вимушені обмежити його використання. Сильне похолодання (сніг тоді випав на півдні Франції) загострило проблему. Залізничне сполучення паралізувало, більшість промислових підприємств призупинили роботу, запаси вугілля використовувалися для опалення. Навіть у Великій Британії, де ситуація з паливом була кращою, ніж у інших країн Європи, мала запасів вугілля до середини квітня¹. Паливна криза вразила популярності лейбористського уряду, що могли використати прокомуністичні сили. США були готові у подальшому постачати вугілля, але було питання – як Європа буде за це платити?

Проблема забезпечення Західної Європи вугіллям та сталлю залишалася актуальною навіть після введення в дію програми економічної допомоги, відомої як план Маршалла. Його метою було надання допомоги країнам Європи разом з запобіганням підсилення впливу СРСР. План Маршалла розглядався як початковий етап майбутньої інтеграції європейських країн. Об'єднання Європи

¹ Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібн. для студ. ВНЗ. Київ : Видавн. Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

вважалося необхідною умовою задля досягнення політичної стабільності у регіоні. Держсекретар Ачесон напередодні прийняття на пост у січні 1949 року казав: «У роки криз та слабкостей США мають залишатися у Європі. В цьому відношенні наша присутність у Німеччині розцінюється як щит, під прикриттям якого відновиться здоров'я вільної Європи. Після цього спільнота шістнадцяти націй «(тих, що брали участь у програмі економічного відновлення) неминуче переросте у більш тісний союз або асоціацію»¹.

На початку 1950-х американська промисловість вже у великій мірі була орієнтована на стабільні ринки Латинської Америки, і американські були не в змозі задовольнити потенційно збільшені внутрішній та зовнішній попит. Узгоджена програма зі збільшення здобутку вугілля власне у Європі набувала великого значення. 28 квітня 1949 року США, Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург підписали Рурський статут, що засновував Міжнародний орган з Руру – найбільшій промисловій області Німеччини. Статут мав забезпечити доступ західноєвропейських країн до вугілля, коксу та сталі з Рура, а також гарантувати, що його промисловість не буде використана у військових цілях. Передбачалося також регулювання цін, митних тарифів, квот виробництва та вивозу. Так як експорт Німеччини в основному складався саме з цієї продукції, Міжнародний орган давав можливість утримати контроль над станом економіки в цілому.

Звичайно, положення Західної Німеччини у цій організації із самого початку було нерівноправним. Німеччина не була одним з засновників статуту і не підписувала документ, хоча у другій статті документа вона позначалася як учасник. Від її імені у раді голосував представник трьох окупаційних влад, і лише з грудня 1949 року, після підписання Петерберзьких угод, ФРГ отримала право голосу. Але і після цього в організації, на думку уряду ФРГ, продовжувала існувати «антинімецька коаліція». Початок війни у Кореї в червні 1950 року спричинив гостру нестачу вугілля, і рішення, прийняті у раді,

¹ Killick J. The United States and European Reconstruction 1945-1960 (America in the 20th Century Series). Routledge, 2000. 220 p

були спрямовані проти спроб Німеччини скоротити експорт. Очевидна нерівність пригнічувала німців, які намагалися пригорнути увагу до Великої Британії – експортера вугілля, що при перших ознаках нестачі могла скоротити вивіз. Однак пропозиції ФРГ щодо послаблення контролю над промисловістю Рура викликали сумніви і страхи відносно намірів переможеної сторони. Поява кількох організацій, що могли б забезпечити європейську єдність, ставило питання щодо чіткості позиції США по цій ситуації. У травні-червні 1949 року бюро зовнішньополітичного планування, очолюване Джорджем Кеннаном, працювало над документом, що мав визначати географічні рамки об'єднаної Європи, місце і роль у ній Західної Німеччини, а також як далеко може, в узгодженні з інтересами США, зайти інтеграція ¹.

Джордж Кеннан вказував, що цей документ, представлений держсекретарю у липні, багато у чому відображав його власне бачення, з яким була незгодна частина працівників Держдепартаменту. По-перше, на його думку, європейська уніфікація була необхідна для успішного рішення німецької проблеми, а не задля економічної стабілізації Європи, як про це казали у Вашингтоні. Включення Німеччини до складу федерації могло забезпечити їй гідне місце. По-друге, документ ставив під питання бажання Великої Британії брати участь у цьому союзі, так як вона не пішла б на це без згоди Канади та США. Надалі, цей союз має носити виключно континентальний характер, із бажаним залученням до цього Британії, з тим, щоб Німеччина могла увійти у склад чогось більшого, ніж вона сама, і не мати нічого спільного з Атлантичним пактом. При цьому у перспективі Німеччина не мала бути включена у склад НАТО або мати власні військові сили ². І загалом, рушійною силою на континенті мала стати Франція. Варто відмітити, що Кеннан не розглядав тодішній розкол Європи як остаточний, і що за його думкою країни

¹ Там само.

² Haas P. E. B. *The Uniting of Europe: Political, Social, & Economic Forces, 1950-1957*. Stanford University Press, 1968. 552 p.

Східної Європи у віддаленому майбутньому мали бути включені у європейський союз.

Не маючи можливості обговорити документ із членами уряду США, Кеннан представляв цей документ у міністерствах закордонних справ у Парижі і Лондоні як свою власну думку стосовно перспектив європейської інтеграції. Крім того, його колеги з Держдепартаменту не підтримували його думку оскільки «були тісно пов'язані із правлячими колами Франції та Великої Британії, і відображали їх думки». Недивно, що без підтримки Держдепартаменту і без чіткої позиції держсекретаря по цьому питанню, поїздка Кеннана залишилася безрезультатною. У Франції його ідеї зустріли насторожено, так як перспектива діяти незалежно від США та Британії здавалася у той момент надто «незвичною». Британський прагматичний підхід ж не залишав місця для гіпотетичних думок, таких як включення Східної Європи у європейську федерацію. Британія була зосереджена на більш термінових задачах, таких як Рада Європи.

Саме у 1949 році було створено першу європейську політичну організацію — Раду Європи. Вона була створена на хвилі закликів до єднання Європи та побудови свого роду «Сполучених Штатів Європи» після Другої світової війни. Одним із найактивніших прихильників цієї ідеї був Вінстон Черчілль. Своє знамените звернення до створення «Сполучених Штатів Європи» та Ради Європи Вінстон Черчілль виголосив 19 вересня 1946 року в Цюрихському університеті. Раніше 1943 року він по радіо звертався до нації з ідеєю створення Ради Європи. Надалі структура Ради Європи довго обговорювалася провідними політичними лідерами. Існували дві основні школи, які пропонували різні структури організації: згідно з першою пропонувалося побудувати класичну міжнародну організацію з представниками країн-учасниць, тоді як згідно з другою пропонувалося створення політичного форуму з парламентаріями. У

результаті обидва принципи були взяті за основу при створенні Комітету міністрів і Парламентської асамблеї відповідно¹.

Причин того, що у 1949 році пропозиції Кеннана не були розглянуті, декілька. По-перше, більшість чиновників з адміністрації Трумана просто не бачили серед країн Європи потенційного лідера, здатного надійно об'єднати регіон. Британія не була готова робити рішучі дії у цьому напрямку, зокрема через зобов'язання, що стосувалися Співдружності націй. У Франції, де були настрої використати інтеграційні тенденції для повернення міжнародного авторитету, насправді не було для цього ресурсів. Часта зміна правлячих кабінетів, більш серйозні у порівнянні з Великою Британією економічні проблеми, спонукали французів сподіватися на останню. Особливо гостро ця тенденція відобразилася після 1947 року із прийняттям модернізаційного плану, або плану Монне². У його основі був постулат про збереження слабкої Німеччини і постачанні її вугілля до Франції. Однак поступово із розумінням того, що без економічного відродження Німеччини задачу інтеграції не вирішити, з'явилася думка про те, що одна Франція не зможе підтримувати баланс, тож Британія має бути залучення задля стримання Німеччини.

Наміри США прискорити весь цей процес можна пояснити тим, що ситуацію у Німеччині не можна було випускати із рук. ФРГ була утворена у травні 1949, і адміністрація Трумана наполягала на тому, що потрібне поступове зменшення контролю над державою зі збереженням контролю над загальною ситуацією. У жовтні 1949 держсекретар Дін Ачесон виказував побоювання стосовно «знайомого і небезпечного повороту до націоналізму», ознаки чого спостерігалися у новій державі. Найбільш очевидним способом припинити це був шлях інтеграції європейських держав, і ініціативу мала проявляти Франція. Однак на спільному засіданні послів США у Європі, яке проходило 21-22 жовтня, більшість дипломатів до ідеї Ачесона відносилися скептично. Вони вважали, що Франція не може контролювати Німеччину, і без

¹ Борко Ю. От европейской идеи - к единой Европе. Москва : Деловая литература, 2003. 463 с.

² Ігнат'єв П. Моне Жан. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Київ, 2004. Т. 2. С. 655.

участі Великої Британії успіх неможливий. Не дивлячись на відсутність підтримку, держсекретар залишився при своєму баченні, і 30 жовтня написав Роберу Шуману, що Франція має «швидко виступити з ініціативою включення ФРГ до Європи», а якщо цього не зробити, то демократичні сили поступляться впливу екстремізму, що у підсумку відкриє шлях радянському впливу¹.

Разом з цим наступні кілька місяців продемонстрували відсутність чіткого розуміння у американського уряду, у чому має полягати ця ініціатива. На черговій зустрічі з американськими послам у Західній Європі 7 березня 1950 року Ачесон знову підкреслив, що необхідний новий підхід. Європейський платіжний союз, над створенням якого працювали США сумісно з Великою Британією був, безсумнівно, важливим з економічної точки зору, однак не отримав широкого суспільного резонансу, «ніяких святкувань та парадів на честь платіжного союзу не буде». Франція, на яку Ачесон розраховував ще з 1949 року, не спішила з ініціативами².

У цій ситуації в адміністрації США висувувалися різні пропозиції. Так 25 квітня 1950 року Верховний комісар США у ФРГ МакКлой рекомендував Держдепартаменту розповсюдити дію Рурського статуту на добування вуглю та сталі у всій Західній Європі. Вірогідною вже була і пропозиція повноправного членства у НАТО. При дотриманні цих умов, на думку МакКлоя, «ФРН побачить багатообіцяюче майбутнє з боку західних демократій, а не Сходу»³. Верховний комісар навіть пропонував варіант переконання саме Західної Німеччини встати на чолі інтеграційних процесів, однак швидко визнав, що це нереально.

Другий варіант виходив, по-перше, з того що існуючі європейські організації – Рада Європи та ОЄЕС – недостатньо впливові, щоб контролювати ФРН; по-друге, жодна з європейських країн не може виступити з ініціативою щодо створення нової організації. Таким чином, відповідальність на себе мали

¹ Leonard R. L. Guide to the European Union. 9th ed. London : The Economist in association with Profile Books, 2005. 342 p.

² Ciappi E. A Reappraisal of the Origins of European Integration: From Wartime Planning to the Schuman Plan. *Journal of Contemporary History*. 2023.

³ The United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Secretary of State, 1950.

взяти США, заснував так звану Міжнародну організацію Північноамериканської-Західноєвропейської зони. Передбачалося, що ця організація економічного та політичного толку буде мати пріоритет над вже існуючими структурами, включаючи Раду Європи та НАТО. У кінці кінців проект так і не було реалізовано, частково через те, що питання щодо координації діяльності організацій так і не було врегульовано, частково через те, що європейські країни не виразили оптимізму стосовно цієї ідеї. До того ж, в цей час з'явилася інша пропозиція, що виходила з Європи, і стала відомою як план Шумана.

9 травня 1950 року міністр закордонних справ Франції Робер Шуман виступив з пропозицією, розробленою економістом Жаном Монне, у якій ставилося завдання врегулювати франко-німецькі відносини шляхом інтеграції вугільної та сталеливарної промисловості двох країн¹. Окрім Франції, до цієї пропозиції приєдналися країни Бенілюксу та Італія. Спершу держсекретар Ачесон сприйняв пропозицію Франції як відверте бажання створити гігантський картель, подібно до сталевого картелю 1920-х років. Верховний комісар МакКлой, навпаки, побачив у проекті ЄСВС подобу Адміністрації долини ріки Теннессі, федеральної корпорації, створеної у рамках Нового курсу Рузвельта. У більшості американських дипломатів, включаючи Даллеса та Гаррімана, план Шумана викликав ентузіазм. Пізніше Ачесон, змінивши свою скептичну думку, писав: «Геніальність плану Шумана-Монне полягає у його практичності та здоровому глузді, в обході чутливих політичних питань. Що може бути більш приземленим, ніж вугілля та сталь, і більш привабливим, ніж координація німецької та французької важкої промисловості?»².

З економічної точки зору план Шумана повністю відповідав безуспішним до цього спробам США лібералізувати європейську торгівлю, так як знімав митні бар'єри у торгівлі вугіллям та сталлю. Крім того, ЄСВС мало кілька переваг порівняно з Міжнародним контрольним органом над Руром. По-перше,

1. ¹ Diebold W. The Schuman plan: A study in economic co-operation, 1950-1959. New York : Praeger, 1959. 750 p.

² Мінгазутдінов І. Шумана план. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 655.

влада ФРГ отримувала рівний статус з іншими учасниками спільноти – промисловість усіх шести членів переходила під контроль Вищого керівного органу. По-друге, під дію плану Шумана підпадали підприємства Саару – вугільні шахти, що після війни були передану в оренду до Франції.

Хоча у безпосередній участі США не було необхідності, при американському посольстві у Парижі була створена робоча група з плану Шумана, яку очолив Томлінсон, чиновник з міністерства фінансів. МакКлой тісно співпрацював з канцлером ФРГ Аденауером і німецькими промисловиками, переконуючи їх у перевагах французького проекту для економіки Німеччини. До співпраці з головами делегацій країн було залучено багато американських дипломатів., наприклад посол США в Італії Данн, діючи згідно з інструкцією Держдепартаменту, переконував уряд Де Гаспері знизити свої вимоги щодо участі у ЄСВС. Неофіційне втручання США сприяло досягненню компромісу між учасниками переговорів, особливо такими непримиримими, як Франція та Німеччина.

Починаючи з 1950 року американські експерти консультували Монне в основному з питань антитрестового законодавства. У американських політиків були побоювання, що не дивлячись на антикартельні статті, серед європейських промисловців міцно закріпилася ідея відтворення сталевих та вугільних картелю. Напередодні вступу до сили Договору про ЄСВС в липні 1952 в американському уряді розгорнулася дискусія стосовно майбутнього формату відносин США з новоутвореною організацією і о можливих складнощах. Свої думки висловив Відділ по європейським регіональним питанням в особі заступника директора Парсонса. Першою проблемою він позначив досі наявну небезпеку обходу європейськими країнами антикартельного законодавства і формування картельної системи виробництва і продажу. По-друге, Парсонс припускав, що європейські країни будуть наполягати на полегшенні або повній відміні прийнятих ними раніше у рамках Генеральної угоди про тарифи і торгівлю зобов'язань, щоб знизити внутрішні торговельні тарифи, залишивши зовнішні на тому ж рівні. У зв'язку з цим Парсонс запропонував для

спостереження за функціонування ЄСВС призначити постійного представника США при Вищому керуючому органі, обізнаного у сфері антикартельного законодавства але такого, що не має ніякого офіційного статусу при ЄСВС. Такий статус дозволяв «тримати руку на пульсі» європейської інтеграції без закидів про тиск на союзників і без фінансових зобов'язань.

2.2 Участь США та реакція європейських країн на створення ЄСВС

Питання про фінансування американською стороною ЄСВС обговорювалося у Державному департаменті, і єдиної позиції у зовнішньополітичному відомстві США не було. Ще у 1951 році Адміністрація з економічного співробітництва пропонувала виділити 350 мільйонів доларів для забезпечення діяльності Вищого керівного органу і тимчасової підтримки підприємств Західної Європи. З іншого боку, експерти Відділу по європейським регіональним питанням вважали, що для подальшого розвитку європейської інтеграції ЄСВС має показати свої стійкість і самостійність. Надання допомоги з боку США буде заохочувати надмірну залежність Європи від США. Так як початок роботи інститутів ЄСВС збігся з веденням переговорів про затвердження Європейської оборонної спільноти, питання про фінансування було відкладене¹.

Ще одним аспектом взаємовідносин США та ЄСВС була перспектива можливої конкуренції європейської та американської продукції на сталевому та вугільному ринках. Сталеливарні компанії США скептично відносилися до ідей розширення американського експорту до Західної Європи через низку купівельну спроможність країн Європи і високі транспортні витрати. Будучи орієнтованими на внутрішній ринок та країни Латинської Америки, поставки сталеливарної продукції США у Європу становили всього 7% від експорту. У свою чергу, експерти Консультативного відділу з питань сумісної оборони при

¹ Leonard R. L. Guide to the European Union. 9th ed. London : The Economist in association with Profile Books, 2005. 342 p.

Президенти вважали, що американська економіка надто стійка, щоби зріст європейського імпорту загрожував вітчизняним виробникам.

10 лютого 1953 року офіційно почав функціонувати загальний ринок вугілля, залізної руди та лому. Європейським підприємствам було надано 5-річний перехідний період до 1958 року, під час якого вони мали адаптуватися до нових умов наднаціонального управління. Шість країн-учасниць взяли на себе зобов'язання щорічно надавати звіт про виконання умов Договору, до Генеральної угоди з тарифів та торгівлі, яка таким чином разом із представником США мала спостерігати за процесом створення загального ринку¹.

Перехід до нових умов супроводжувався труднощами. Вже восени 1953 року Відділ з економічного захисту та торгівельної політики Державного департаменту США звернув увагу на те, що країни-учасниці ЄСВС порушують статті договору, фактично вступивши у картельну змову. В жовтні 1953 року Бельгія та ФРГ встановили обмеження на імпорт дешевого американського вугілля. У відповідь на протест американської сторони бельгійський та західнонімецький уряди казали, що це питання має вирішувати Вищий керівний орган. Американська сторона врешті віддала перевагу неформальному обговоренню цього питання. Це ставало важливим на фоні затягнутої ратифікації Договору про утворення Європейської оборонної спільноти. Розуміючи, що під загрозою подальші кроки шляхом західноєвропейської інтеграції, уряд США повернувся до відкладеного питання про фінансування ЄСВС. На цьому на поліг держсекретар Даллес, і згодом для ефективного функціонування ЄСВС в серпні 1954 року Експортно-імпортний банк США надав кредит розміром 100 мільйонів доларів².

Початком нового етапу занепокоєння став другий щорічний звіт о роботі ЄСВС, представлений на дев'ятій сесій ГАТТ 1 лютого 1955 року. За його

¹ Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. Київ : Вид-во Києво-Могилян акад., 2011. 395 с.

² Шинкаренко Т. Європейське співтовариство вугілля і сталі. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 168.

результатами голова Ради з зовнішньоекономічної політики сенатор Додж відправив до Держдепартаменту запит, у якому вказував на відкрите порушення країнами ЄСВС антикартельного законодавства. Прикладами цього були узгоджені експортні ціни, розподіл ринків збути і централізована закупівля лому. Сенатор вказував, що надання США кредиту опосередковано підтримувало такі «суперечні принципам та правилам американської промисловості» дії. Додж наполягав на перегляді відношення США до Об'єднання.

У відповідь була підготовлена доповідь Держдепартаменту, у якій визнавалася наявність цінової змови між європейськими виробниками. Але й відмічалася успішна діяльність Вищого керівного органу у справі створення конкурентної середовища і боротьбі з обмежувальними практиками¹. Пізніше, в жовтні 1955 була підготовлена ще одна доповідь, у якій позитивно оцінювалися антитрестові заходи, прийняті ЄСВС². Підкреслювалося, наданий США кредит був спрямований на модернізацію 59 вугільних підприємств, жодне з яких не було помічено у спробах порушити антикартельне законодавство.

Декларація Шумана³ містила три ключові тези:

1. Негайна мета: франко-німецьке примирення; Франція пропонує запровадити спільний контроль над виробництвом вугілля і сталі Франції і Німеччини, створивши для цього Високий орган, навзаєм відкрити і інтегрувати ринки цих країн в цих галузях. Оскільки йшлося про сировину, необхідну при виробництві зброї, тим самим запобігти майбутнім гіпотетичним війнам між двома державами;

2. Стратегічна мета: побудова Європи - поступове витворення політичного союзу, котрий би унеможливив військові конфлікти між європейськими народами, і підвищив політичну вагу Західної Європи на міжнародному рівні;

3. Метод поступу: «Європа не витвориться враз, навіть в межах спільного альянсу; але лише конкретними справами, розбудовуючи поміж собою

¹ Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, March of 1955.

² Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, October of 1955.

³ Robert Shuman's declaration, 1950.

передусім дійсну солідарність». Аби не відвернути від себе ті країни, котрі могли б поставитись насторожено до наднаціональної візії, що включає в себе негайне делегування широких державних повноважень і суверенітету, Шуман і Монне надавали перевагу поступовим крокам — тобто функціоналізму перед інституціональним підходом (федералізмом).

Жан Монне як прагматичний прихильник функціоналістської концепції інтеграції наполягав в умовах післявоєнної дестабілізації європейської економіки на пріоритетності європейського єднання шляхом економічної інтеграції. Монне був солідарний з думкою Шумана, який зазначав, що «Європа не буде створена відразу, або за єдиним планом. Вона будуватиметься на основі конкретних досягнень». Проте, наприклад, німецький бундесканцлер Конрад Аденауер вбачав в цьому плані прикриття наміру французького Комісаріату планування, який таким чином сподівався стимулювати розвиток французької економіки за рахунок сусіда. Тому, коли Ж. Монне 23 травня 1950 р. прибув для переговорів у Бонн, де вперше зустрівся з Аденауером, він побачив перед собою людину, яка «не впевнена ні собі, ні в добрій волі інших»¹. Треба було докласти багато дипломатичної майстерності та хисту, аби переконати скептиків у тому, що проект створення Європейського об'єднання вугілля і сталі апріорі закладає такі структурні механізми управління, які гарантують повну рівність партнерів.

Монне був активним прихильником функціональних методів створення Європейської федерації: «Я завжди підтримував точку зору, що політичний союз у Європі має формуватися, як і економічна інтеграція, крок за кроком. Одного дня цей процес приведе нас до Європейської федерації»². Прихильник федералістських проектів побудови єдиної демократичної Європи Ж. Монне пропонував вирішувати проблеми системно. Європейське об'єднання вугілля і

¹ Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. Київ : Вид-во Києво-Могилян. акад., 2011. 395 с.

² Martynov A. «Memoirs of a European» Jean Monnet as a source on the history of European integration. *European Historical Studies*. 2020. № 17. С. 22–37.

сталі мало стати випробувальним майданчиком для відпрацювання механізмів наднаціонального управління¹.

Підготовлений Жаном Монне проект створення Європейського об'єднання вугілля і сталі ґрунтувався на поєднанні німецького та французького виробництва вугілля і сталі, а також встановлення над ним спільного контролю. Господарства вказаних держав повинні були взаємо-доповнюватися завдяки їх географічному сусідству та тому, що головні центри видобування вугілля та виробництва сталі утворювали, по суті, єдиний економічний район, розділений кордоном між Францією та Німеччиною. При цьому спільний контроль виключав також надмірну розбудову військових арсеналів. Таким чином, Європейське об'єднання вугілля і сталі стало першим кроком на шляху до інтеграції і реалізації давньої ідеї «єдиної Європи»². Фактично ЄСВС створило базову інфраструктуру для поширення інтеграції на інші галузі господарства, поставивши за мету забезпечення швидкого та зрівноваженого економічного розвитку, збільшення зайнятості, а також, у підсумку, підвищення рівня життя громадян країн-учасниць. Цілями Європейського об'єднання вугілля і сталі стали: створення для всіх споживачів із країн спільного ринку однакових умов доступу до сталі та вугілля; забезпечення регулярного постачання в необхідній кількості відповідної сировини та продукції; розвитку виробництва за умов раціональної експлуатації сировинних запасів; підтримки розвитку міжнародного обміну та модернізації продукції; протидії протекціонізму щодо промислових підприємств обох галузей. Для досягнення цих цілей передбачалися наступні заходи: поступове зниження мит і зняття кількісних обмежень в обороті між країнами-членами; встановлення єдиних транспортних тарифів на сировину та продукцію вугільної промисловості та металургії; посилення механізму вільної конкуренції на спільному ринку за допомогою заборони практик, що його обмежують (урядові субсидії, картелі).

¹ Glockner I., Rittberger B. The European Coal and Steel Community (ECSC) and European Defence Community (EDC) Treaties. *Designing the European Union*. London, 2012. P. 16–47.

² Ігнат'єв П. Монне Жан. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 655.

У Західній Німеччині Карл Арнольд, міністр-президент землі Північний Рейн-Вестфалія, яка включала Рур, що виробляє вугілля та сталь, спочатку був речником німецьких закордонних справ. Він виголосив низку промов і передач про наднаціональну спільноту вугілля та сталі в той самий час, коли Роберт Шуман почав пропонувати цю спільноту в 1948 і 1949 роках. Соціал-демократична партія Німеччини (нім. Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD), незважаючи на підтримку профспілок та інших соціалістів у Європі, вирішила, що виступатиме проти плану Шумана¹. Через особисту недовіру Курта Шумахера до Франції, капіталізму та Конрада Аденауера він стверджував, що зосередженість на інтеграції з «Маленькою Європою шести» переважить головну мету СДПН – возз'єднання Німеччини і, таким чином, розширить можливості ультра націоналістичних і комуністичних рухів у демократичному світі. країни. Він також вважав, що ЄСВС покінчить з будь-якими надії на націоналізацію металургійної промисловості та закріпить Європу «картелів, священнослужителів і консерваторів». Молодші члени партії, як-от Карло Шмід, були, однак, за Спільноту і вказували на тривалу соціалістичну підтримку наднаціональної ідеї².

Загалом французька пропозиція була неоднозначно сприйнята німецькими партіями. Центральні і праві сприйняли її з більшим ентузіазмом, ліві – з меншим. Підтримка з боку правих може пояснюватися тим, що французька пропозиція мала певні подібності до проекту економічного союзу Франції і Німеччини, який ще у березні оприлюднив канцлер Аденауер. Ворожість з боку лівих пояснювалася недовірою до альянсу, який більше відображав інтереси бізнесу, і не пропонував майже ніяких суттєвих гарантій для робітничого класу.

У Франції Шуман отримав сильну політичну та інтелектуальну підтримку з боку всіх верств нації та багатьох некомуністичних партій. Серед них помітними були колега-міністр Андре Філіп, президент Комітету закордонних

¹ Diebold W. The Schuman plan: A study in economic co-operation, 1950-1959.

² Leonard R. L. Guide to the European Union. 9th ed. London : The Economist in association with Profile Books, 2005. 342 p.

справ Едуард Боннефу та колишній прем'єр-міністр Поль Рейно. Проекти для об'єднання вугілля та сталі та інших наднаціональних спільнот були сформульовані в спеціалізованих підкомісіях Ради Європи в період до того, як це стало політикою французького уряду¹. Шарль де Голль, який тоді був поза владою, був одним із перших прихильників «зв'язків» між економіками на французьких умовах і в 1945 році говорив про «Європейську конфедерацію», яка буде використовувати ресурси Руру. Однак він виступав проти ЄСВС як фальшивого (помилкового) об'єднання, оскільки вважав його незадовільним «подрібненим підходом» до європейської єдності і тому, що вважав французький уряд «занадто слабким», щоб домінувати над ECSC, як він вважав належним. Де Голль також вважав, що ЄСВС має недостатні наднаціональні повноваження, оскільки Асамблея не була ратифікована на європейському референдумі, і він не прийняв твердження Раймона Арона про те, що ЄСВС мав на меті рух у віддалення від домінування Сполучених Штатів. Отже, де Голль і його послідовники в РПФ проголосували проти ратифікації в нижній палаті французького парламенту.

Проект Монне спочатку був розрахований і на вступ до Об'єднання Великої Британії. Прем'єр-міністр Клемент Еттли 11 травня заявив, що англійська сторона рада ініціативі, що може привести до закінчення розбрату між Францією та Німеччиною. Тим не менш, він висловив занепокоєння з приводу наслідків цієї пропозиції для майбутньої економічної структури країн-учасниць. В цілому, Велика Британія план схвалювала, але відмовлялася від прийняття будь-якої форми наднаціональної влади – основи функціонування створюваної організації. У своєму виступі у Лондоні міністр закордонних справ Бевін підкреслив, що Англія займає особливу позицію і не піде на форму об'єднання, запропоновану іншими країнами.²

¹ Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / ред. І. Яковюк. Київ : Ред. журн. "Право України", 2012. 208 с.

² Лекаренко О. США и процесс объединения стран Западной Европы в 1955-1963 гг. Томск : Изд-во том. Гос. Ун-та, 2012. 408 с.

Лідер британських консерваторів Макмілан представив у Страсбурзі проект правлень до плану Шумана. Суть правлень зводилася до пропозиції, щоб кожна країна, маючи свого представника у вищих органах влади, зберігав право абсолютного вето у будь-якому питанні, що на його думку, чіпляло його інтереси. Подібні механізми міняли суть об'єднання, і Монне не хотів, щоби у когось у ньому були якісь особливі повноваження. Тож Британія до договору так і не доєдналася.

Радянський Союз різко засудив проект. Не дивлячись на спроби Монне довести, що мова не йде про формування механізму антирадянської агресії, реакція з боку Союзу була швидкою і ворожою. Радянські видання писали, що проект є дітищем американських монополій, мета якого встановити американський контроль над промисловістю Франції та Німеччини і створити могутню військово-промислову базу США у Європі. Чи не єдиним фактичним приводом для таких занять було те, що ініціатором проекту був Монне – мільярдер, пов'язаний з американськими фінансовими колами. Академік Варга написав на ім'я Молотова записку, у якій відмічав, що головна ціль об'єднання – скріплення Німеччини на буржуазній основі, інша мета – створення важелю впливу на Європу, щоб примусити її створити антирадянський блок. Акцентувалася увага на тому, що проект Шумана може стати інструментом політичного тиску та шантажу, і що французький уряд фактично примушує країни-сателіти встати на шлях «перегонів озброєнь». Пізніше вдалий досвід країн, де функціонував єдиний ринок сталі та вугілля підштовхне СРСР і країни Варшавського пакту до активізації роботи Ради економічної взаємодопомоги, створеної у 1949 році, що тривалий час носила формальний характер.

Італія та Бенілюкс загалом проявили стриманість по відношенню до проекту. Хіба що італійський міністр Сфорца наполіг на тому, що проект має вирішити питання алжирських вугільних шахт, тобто щоби у вугільний пул було включено Північну Африку.

Паризький договір із 100 статей, який створив ЄСВС, був підписаний 18 квітня 1951 р. «внутрішньою шісткою»: Францією, Західною Німеччиною,

Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом. ЄСВС базувалося на наднаціональних принципах і мало на меті створення спільного ринку вугілля та сталі для розширення економіки, збільшення зайнятості та підвищення рівня життя в Співтоваристві. Ринок також мав на меті поступово раціоналізувати розподіл виробництва, водночас забезпечуючи стабільність і зайнятість. Спільний ринок вугілля було відкрито 10 лютого 1953 року, а сталі – 1 травня 1953 року. Після набуття чинності ЄСВС замінив Міжнародний орган для Руру. 11 серпня 1952 року Сполучені Штати були першим членом, який не є членом ЄСВС, який визнав Співтовариство, і заявили, що тепер будуть мати справу з ЄСВС з питань вугілля та сталі, створивши свою делегацію в Брюсселі. У відповідь Монне вибрав Вашингтон, округ Колумбія, місцем першої зовнішньої присутності ЄСВС. Перший бюлетень делегації мав заголовок «На шляху до федерального уряду Європи»¹.

Метою Паризького договору було зміцнення французько-німецької солідарності та відкриття шляху до європейської інтеграції, а також сприяння економічному розвитку країн-учасниць, підвищенню зайнятості та рівня життя населення країн-учасниць за допомогою створення спільного ринку сировини і продукції вугільної, залізорудної і металургійної промисловості. Виходячи з мети Паризького договору, він був покликаний вирішувати такі завдання: досягнення економічного зростання країн-учасниць; підвищення рівня зайнятості та рівня життя населення країн-учасниць; створення найнижчих цін та поліпшення умов праці; забезпечення упорядкованого постачання спільного ринку. Паризький договір забороняв будь-яке втручання у вільний вибір постачальника покупцем. Щоб виконувати свою функцію відповідно до договору Європейське об'єднання вугілля і сталі забезпечувало надання інформації, консультацій і розробку спільних цілей; надавало фінансові ресурси підприємствам для інвестування; оголошує широкому загалу причини своїх дій.

¹ Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, 1951.

2.3 Структура та діяльність організації

Інституціями ЄСВС були Вищий орган влади, Спеціальна рада міністрів, Загальна асамблея і Суд. Поряд з Вищим органом влади було створено Консультативний комітет як п'яту установу, що представляє виробників, робітників, споживачів і торговців (стаття 18)¹. У 1967 році ці установи були об'єднані з установами Європейського співтовариства, за винятком Консультативного комітету, який залишався незалежним до закінчення терміну дії Паризького договору в 2002 році².

1. Вищий керівний орган формувався з представників держав-учасниць, але діяв незалежно від своїх урядів та отримав повноваження приймати рішення у спільних інтересах держав-членів, обов'язкові для виконання. Члени керівних органів призначалися за рекомендаціями урядів держав-членів та за їх згодою. Однак вони не повинні були дотримуватися вказівок своїх урядів, що й забезпечувало наднаціональний елемент у діяльності керівних органів ЄСВС. До складу цього органу входило дев'ять членів, майже всі призначені з держав-членів. Більші держави, Франція, Німеччина та Італія, призначили по два члена, а три менші країни, Бельгія, Люксембург та Нідерланди, призначили по одному члену. Дев'ятим членом був президент, якого призначали вісім інших членів. Незважаючи на те, що їх призначали національні уряди, члени не повинні були представляти свої національні інтереси, а скоріше дали присягу захищати загальні інтереси Співтовариства в цілому. Їхній незалежності сприяло те, що членам було заборонено займатися будь-якими видами діяльності за межами органу або мати будь-які бізнес-інтереси.

2. Рада міністрів складалася з урядовців відповідних держав. Саме Вищий керівний орган та Рада міністрів ухвалювали всі рішення в рамках ЄСВС. Створення поряд із Вищим керівним органом Ради міністрів забезпечувало необхідний баланс між національними інтересами та елементами наднаціональності. Президентство обіймав представник кожної держави

¹ Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, 1951.

² Шинкаренко Т. Європейське співтовариство вугілля і сталі. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 168.

протягом трьох місяців, чергуючись в алфавітному порядку. Одним з її ключових аспектів була гармонізація роботи Вищого органу влади та діяльності національних урядів. Рада також мала надати висновки щодо окремих напрямів роботи Вищого органу влади. Питання, що стосуються лише вугілля та сталі, були у винятковій компетенції Вищої влади, і в цих сферах Рада могла лише давати рекомендації Органу. Однак для територій за межами вугілля та сталі потрібна була згода Ради.

3. Загальна асамблея складалася з 78 представників: по 18 від Франції, Німеччини та Італії; 10 з Бельгії та Нідерландів; і 4 з Люксембургу. Він здійснював наглядові повноваження над Вищим органом виконавчої влади. Представники Загальної Асамблеї мали бути національними депутатами, делегованими їх парламентами щороку до Асамблеї або безпосередньо обраними «загальним голосуванням» (стаття 21). Щоб підкреслити, що палата не була традиційною міжнародною організацією, що складається з представників національних урядів, у Паризькому договорі використано термін «представники народів». Асамблея ЄСВС була призначена як демократична противага та перевірка Вищому органу влади, щоб порадити, але також мати повноваження звільнити його.

4. Суд мав забезпечити дотримання права ЄСВС разом із тлумаченням і застосуванням Договору. Суд складався з семи суддів, які призначалися за згодою національних урядів на шість років. Не було жодних вимог щодо того, щоб судді мали певну національність, просто щоб вони були кваліфікованими та щоб їхня незалежність була поза сумнівом. Суду допомагали два генеральні адвокати ¹.

Також можна відмітити Консультативний комітет, що мав від 30 до 51 члена, розподіленого порівну між виробниками, робітниками, споживачами та дилерами вугільної та сталеливарної галузі (стаття 18). Члени призначалися на два роки і не були пов'язані жодним мандатом чи інструкціями організацій, які їх призначали. Комітет мав пленарну асамблею, бюро та президента.

¹ Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, 1951.

Визначення цих членів залишалося в руках Ради. Вищий орган був зобов'язаний консультуватися з Комітетом у певних випадках, коли це було доречно, і тримати його в курсі.

Інституції Об'єднання, діючи у загальних інтересах і у рамках відповідних повноважень:

1. Забезпечували впорядкованість постачань до загального ринку, приймаючи до уваги потреби третіх країн.

2. Забезпечували рівний доступ до джерел виробництва усіх споживачів, що знаходилися у порівняно однаковому положенні на загальному ринку.

3. Забезпечували встановлення якомога нижчих цін за умови, що вони не будуть компенсуватися більш високими цінами, що встановлюються тими ж підприємствами в інших угодах, або більш високим рівнем цін в інший час, і одночасно дозволяли нести необхідні амортизаційні витрати і отримувати норму прибутку з вкладеного капіталу.

4. Забезпечували підтримку умов, що стимулювали підприємства до нарощування і покращення їх виробничого потенціалу, і сприяли політиці раціонального використання природних ресурсів і запобігання їх бездумного виснаження.

5. Сприяли покращенню умов праці та життєвого рівня у кожній з галузей, за які відповідає Об'єднання, з тим щоб домогтися гармонізації цих умов у процесі їх покращення.

6. Сприяли росту міжнародної торгівлі та забезпечували дотримання однакових обмежень в експортних цінах.

7. Сприяли впорядкованому нарощуванню та модернізації виробництва, а також покращенню якості при відмові від протекціонізму проти конкуруючих виробництв, якщо він не виправданий неправомірними діями з їх боку та/або на їх користь.

Першим днем роботи ЄСВС у Люксембурзі було 10 серпня 1952 року. Головою організації був призначений фактичний автор і розробник проекту Монне, який мав досвід роботи у міжнаціональних організаціях під час Першої

та Другої світової війни та у проміжку між ними. У 1920-х рр. Жан Монне певний час був заступником генерального секретаря Ліги Націй. На цій посаді він активно займався вирішенням проблем міжвоєнного розвитку світу, зокрема модернізацією китайської залізниці, вирішенням фінансових питань Польщі та Румунії, купівлями військових матеріалів у США. Впродовж 1939-1940 рр. Ж. Монне очолював французько-британський координаційний економічний комітет¹.

Загалом він провів масштабну роботу по реалізації плану договору, велику роль у цьому відіграли соратники Монне, його «команда творців ідей» – Юрі, Роте, Гірш та інші. Утворення спільного ринку в межах Європейського об'єднання вугілля і сталі відбувалося поетапно. Так, 10 лютого 1953 р. було об'єднано ринки вугілля, залізних руд та вторинних металів, 1 травня 1953 р. – було утворено спільний ринок сталі, а 1 серпня 1954 року – ринок спеціальних сталей. Загалом перехідний етап завершився 9 лютого 1958 р.

Європейське об'єднання вугілля і сталі створило перший ринок, що включав території кількох держав і був виведений з-під їхнього національного контролю. Не враховуючи митного союзу країн Бенілюксу, фактично на початку 50-х років ХХ ст. в Європі з'явився перший загальноєвропейський ринок з єдиним правовим регулюванням. Згідно з Паризьким договором розпочали свою діяльність наднаціональні органи контролю Європейського об'єднання вугілля і сталі. В той же час можливості наддержавного регулювання ринку Європейського об'єднання вугілля і сталі не були задіяні в повній мірі не через недоліки Паризького договору, а внаслідок неповного використання наддержавними органами наданих їм повноважень. Так, зокрема, в ЄСВС переважав механізм координації політики урядів, який був характерним для міжнародних організацій, повноваження інституцій ЄСВС використовувалися обережно і стримано, прямі арбітражні рішення проти волі заінтересованих сторін не приймалися і не застосовувалися. Спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту був утворений у лютому 1953 р., а сталі –

¹ Ігнат'єв П. Моне Жан. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 121.

у серпні 1954 р. Процес утворення спільного ринку був завершений 9 лютого 1958 року. Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вуглю та сталі створив не тільки спільний ринок чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільне регулювання обсягів виробництва і рівня цін, інвестиційні програми і раціональне використання робочої сили. ЄСВС контролювало 60% виплавки сталі і 50 % видобутку вугілля у Західній Європі¹.

Насправді Європейське об'єднання вугілля та сталі не задовольнило Монне. За його наполяганням і після виступу Черчілля французький уряд через свого міністра оборони Рене Плевена запропонував Європейську оборонну спільноту, до якої могло бути доєднано Європейську політичну спільноту. 30 серпня 1954 року пропозиція було відхилена Національними зборами Франції. Причиною були побоювання применшення французької суверенності а також ризик, пов'язаний з наданням Німеччині можливості знову наростити військову міць. Ця невдача показала, що швидкого шляху до Європейської федерації не існувало, а , як і зрозумів Шуман, був лише довгий шлях економічної інтеграції.

У 1970 році в «Le Monde» Жільбер Матьє стверджував, що Співтовариство мало вплинуло на виробництво вугілля та сталі, на яке більше вплинули глобальні тенденції. З 1952 року нафта, газ та електроенергія стали конкурентами вугілля, тому скорочення кількості видобутого вугілля на 28% мало пов'язане з Паризьким договором. Однак договір спричинив зниження витрат за рахунок скасування дискримінаційних залізничних тарифів, що сприяло торгівлі між членами: торгівля сталлю зросла в десятки разів². Вищий орган також видав 280 кредитів на модернізацію, які допомогли галузі покращити виробництво та зменшити витрати. Матьє стверджує, що ЄСВС не вдалося досягти кількох фундаментальних цілей Паризького договору. Він

¹ Лекаренко О. США и процесс объединения стран Западной Европы в 1955-1963 гг. Томск : Изд-во том. Гос. Ун-та, 2012. 408 с.

² Leonard R. L. Guide to the European Union. 9th ed. London : The Economist in association with Profile Books, 2005. 342 p.

стверджує, що «пул» не перешкодив відродженню великих вугільних і сталеливарних груп, таких як «Konzerne», які допомогли Адольфу Гітлеру побудувати свою військову машину. Картелі та великі компанії знову виникли, що призвело до очевидного встановлення цін. Крім того, Співтовариство не змогло визначити спільну енергетичну політику. Матьє також стверджує, що ЄСВС не забезпечив вирівнювання оплати праці працівників у галузі. Ці невдачі можна було пояснити надмірними амбіціями за короткий проміжок часу або тим, що цілі були просто політичною позицією, яку можна ігнорувати.

Набагато важливішим, ніж створення першої в Європі соціальної та регіональної політики, є те, що ЄСВС запровадила європейський мир. Це включало перший на континенті європейський податок. Це був єдиний податок, збір на виробництво з максимальною ставкою в один відсоток. Враховуючи, що країни Європейського співтовариства тоді переживали найдовший період миру за понад сімдесят років, це було описано як найдешевший податок за мир в історії. Іншої світової війни, або «світового самогубства», як назвав цю загрозу Шуман у 1949 році, вдалося уникнути¹.

Висновки до розділу 2

Таким чином, Європейське об'єднання вугілля та сталі та Паризький договір про його створення 1951 року були першим етапом і першим з основних інтеграційних договорів Західної Європи, що заклав основу процесу європейської інтеграції. Основна ідея цієї інтеграції була у тому, що будь-як потенційну велику війну у Європі було б складніше вести, якщо б європейські інститути, наділені значними регулюючими повноваженнями, контролювали б вугільну та сталеливарну промисловість. Хоча Паризький договір був адресований більшій частині Європи, лише Франція, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу доєдналися до нього в квітні 1951 року. Західна Німеччина та Італія були все ще політично слабкими після Другої світової війни, країни

¹ Diebold W. The Schuman plan: A study in economic co-operation, 1950-1959. New York : Praeger, 1959. 750 p.

Бенілюксу суттєвого впливу на розвиток Об'єднання не мали. Таким чином, за своєю суттю, воно представляло у більшій ступені французькі ідеї.

Паризький договір був складним документом. З одного боку, у ньому були положення, що припускали суттєвий європейський контроль над рівнем субсидій, інвестиційними стимулами, рівнем виробництва, транспортними тарифами, дискримінаційною та обмежувальною торгівлею. В той же час інші положення Договору передбачали більш вільну торгівлю і більш конкурентні ринки вугілля та сталі при лише епізодичному втручанні національного уряду. Протягом багатьох років регулювання вугільної та сталеливарної промисловості у ЄСВС проходило через різні цикли, але загалом слідувало французькому режиму.

Перший етап існування у країнах Європи Вищого органу влади під керівництвом Монне був багатообіцяючим. Результати діяльності у перші роки були достатньо успішними. Вже у 1955 році ЄСВС можна було вважати налагодженим механізмом економічної взаємодії шести країн Західної Європи. Ключовим було те, що європейці на власні очі побачили, що декілька країн можуть достатньо успішно співпрацювати у рамках єдиних структур і програм. Поступово формувалася «фактична солідарність» на користь поглиблення і розвитку інтеграції. Це проявилось у намірах країн-учасниць ЄСВС розробити на основі досвіду даного об'єднання більш широкомасштабних інтеграційних проектів. Як казав сам Монне ще у 1950 році – «Мене мало хвилюють питання вугілля та сталі – я за європейський союз». Жискар д'Естен зазначає, що «справа, якій служив Монне, відповідала потребам історичного процесу, була виключно корисною, причому Монне ясно бачив напрям глибинних процесів нашої епохи». Хоча плани Монне щодо політичного і військового об'єднання Європи не знайшли підтримки у 1950-х роках (проект Європейського оборонного співтовариства провалився), досвід економічної інтеграції виявився достатньо успішним.

Формування організації проходило під пильним наглядом і при заохоченні з боку урядів Гаррі Трумана та Дуайта Ейзенхауера. У зовнішньополітичних

відомствах США склалося особливе бачення процесів, що відбувалися на загальному ринку вугілля та сталі: у перехідний період до ЄСВС потрібно підходити з порозумінням, не очікувати швидких переходів від звичного Європі монополізму до економічного лібералізму. Порушення країнами-учасницями ЄСВС статей, що забороняли встановлювати національний контроль над виробництвом та інвестиціями, цінами та ринками були регулярними. Наприклад, для місцевих перевізників залізничні тарифи були нижчими, ніж тарифи для іноземців, а багато компаній продавали продукцію за своєю ціною.

Спроби Вищого керівного органу боротися з обмежувальними практиками підтримувалися Сполученими Штатами, але саботувалися європейськими компаніями та урядами країн. Таким чином, економічний результат перших років функціонування ЄСВС був набагато більш скромним, ніж очікували. Заплановані американським урядом плани лібералізації західноєвропейських ринків так і не були повноцінно реалізовані. Але в той же час, в умовах протистояння з Радянським Союзом, більшого значення набувало питання забезпечення єдності європейських країн та консолідації західних демократій, а не економічні вигоди ЄСВС для американської торгівлі.

РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКА ЕКОНОМІЧНА СПІЛЬНОТА

3.1 США та європейська інтеграція у 1950-ті роки

Після Другої світової війни лінія підтримки та сприяння західноєвропейській інтеграції була невід'ємним, стратегічно важливим елементом зовнішньої політики США. У американській адміністрації та зацікавлених кіл була сформована певна уява про найбільш бажаний формат інтеграції та очікуваних результатах. США бачили вирішення європейських проблем і перш за все німецького питання у здійсненні концепту федералізації Європи. Вже у перші післявоєнні роки ідеї федералістської Європи знайшли велику підтримку у суспільно-інтелектуальних колах Америки. Політологи, дослідники у сфері міжнародних справ, журналісти вели активну просвітницьку роботу, просуваючи ідею об'єднання країн Західної Європи як основу рішення найбільш гострих питань у ситуації, що склалася.

Більше сімдесяти вагомих політичних діячів та інтелектуалів підписали звернення до американської спільноти з метою підтримати європейські ініціативи, спрямовані на створення Сполучених Штатів Європи. Ці ідеї озвучувалися на офіційному рівні у виступах американської адміністрації і дипломатичних робітників. Фактично, вперше політика великої держави була спрямована на об'єднання, а не розділення інших країн. Врешті США надали фінансову допомогу в рамках плану Маршалла, приймали активну участь у створенні Європейського об'єднання вуглю та сталі і були першою державою, що політично визнала це об'єднання.

Таку політику було продовжено президентом Ейзенхауером, який у своєму першому посланні до Конгресу приділив велику увагу питанню західноєвропейської інтеграції, і виразив надію на найскоріше об'єднання Європи. У своїх мемуарах він відзначав, що євроінтеграція була його улюбленим питанням зовнішньої політики США. Недивно, якщо згадати, що під час Другої світової війни він займався саме об'єднанням і консолідацією сил Союзників, тому в нього був досвід роботи з європейськими країнами і

владженню їхніх проблем. Можна сказати, що Європі пощастило, що на чолі США встала саме ця людина. Хоча насправді він був натхнений займатися цим під час свого президенства держсекретарем Даллесом, який ще раніше став прихильником цієї ідеї, він встиг прикласти багато зусиль задля прискорення процесів інтеграції¹.

Варто відмітити, що політика Ейзенхауера по відношенню до Європи розвивалася в умовах необхідного скорочення витрат на потреби оборони і утримання військового контингенту у Європі, перегляду умов програм зовнішньої економічної допомоги. У той же час специфіка розвитку інтеграційних процесів, зміни у суспільно-політичних настроях стосовно американської участі у європейських справах ставили адміністрацію Ейзенхауера перед необхідністю зміни характеру і формату зовнішньополітичних дій у Європі².

У період адміністрації Ейзенхауера США намагалися уникнути прямого втручання у європейські справи, продовжуючи офіційно підтримувати інтеграцію. США побоювалися, що надмірний тиск з їхнього боку призведе до зворотного ефекту, тим паче в умовах зростаючого антиамериканізму у Європі. Та паралельно з цим значна частина роботи по досягненню необхідних результатів у Європі велася на неофіційному рівні, перш за все через ключового соратника Монне. Ця ретельно приховувана тісна співпраця між Монне та іншими впливовими європейцями і групою політиків та стратегів у Вашингтоні мало гарантувати отримання в результаті у європейському підблоку політико-економічний режим, співставний з задачами США у той момент.

Фактично, оперативна діяльність, спрямована на підтримку європейських інтеграційних проектів здійснювалася шляхом неофіційної дипломатії та секретних операцій Центрального Розвідувального Управління, яке при Ейзенхауері стало важливою ланкою здійснення зовнішньополітичних задач.

¹ Naas P. E. B. The Uniting of Europe: Political, Social, & Economic Forces, 1950-1957. Stanford University Press, 1968. 552 p.

² Маслов А. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ : Наука, 1996. 197 с.

Період 1950-х років був для ЦРУ "золотим". Тоді в умовах скорочення оборонного бюджету секретні операції та доктрина психологічної війни стали важливими елементами нового погляду Ейзенхауера на ведення зовнішньої політики. Американські спецслужби були основними спонсорами організацій та політичних рухів у Європі та США, що підтримували ідеї розвитку інтеграційних процесів. Перші операції у цьому напрямку були пов'язані з реалізацією плану Маршалла. При цьому організаційно ця оперативна секретна діяльність здебільшого ґрунтувалася не на офіційних директивах Ради національної безпеки, а на мережі неофіційних контактів між політичною та інтелектуальною елітою по обидва береги Атлантики, що були встановлені ще у роки війни¹.

Ключовою ланкою цієї діяльності став Американський комітет на підтримку Об'єднаної Європи, створений у 1955 році, головою якого став Вільям Донован, колишній керівник Управління стратегічних служб. Діяльність комітету велася по двох напрямках. Основна його функція складалася у здійсненні фінансування європейських організацій, таких як Європейська молодіжна кампанія. Основним джерелом фінансування були фонди ЦРУ. Одночасно з цим на території США Комітет здійснював відкриту інформаційну та пропагандистську діяльність, доводячи суспільству та Конгресу необхідність підтримки європейської інтеграції та вигоди, які принесуть її результати США. Це мало велике значення для створення сприятливого відношення американських чиновників та платників податків до ідей європейської інтеграції².

Іншим напрямом операцій ЦРУ у Західній Європі стала робота по залученню Великої Британії до процесу інтеграції. Англійці бачили у збереженні особливих відносин з США протидію інтеграційним тенденціям, в той час як останні активно просуvalи ідеї федералізації регіону. ЦРУ лобіювали ідеї інтеграції точковим впливом на представників британського уряду і ділових

¹ Там само.

² Яковюк І. Історичні передумови та основні етапи європейської інтеграції. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2013. № 4. С. 82–92.

кіл, працюючи через таких активістів, як Дункан Сандіс, Крістофер Лейтон чи Рональд Маккей. Під редакцією Лейтона виходило впливове ділове видання, яке проводило активну кампанію, спрямовану проти офіційної позиції британського уряду по відношенню до європейських інтеграційних об'єднань¹.

До реалізації завдань американської зовнішньої політики у Європі також були залучені найбільші благодійні фонди. Багато з цих фондів, наприклад фонд Рокфеллера та фонд Форда, були зацікавлені у просуванні своїх програм на території Європи. Активна діяльність фонду Форда пов'язана з політичними та ідеологічними настановами його керівництва. Такі люди, як Джон МакКлой, який став директором фонду у 1958 році, але ввійшов у правління ще раніше, вважали, що фонд має активізувати свою діяльність у Європі і спрямувати частину ресурсів на підтримку інтеграційних процесів. Фонд виділив Гарвардському університету грант на дослідження існуючих можливостей федералізації Європи. Також було виділено грант на організацію зустрічі Білдерберзької групи. Ця конференція, у якій з американського боку взяли участь такі діячі як Рокфеллер, МакКлой, Хоффман та інші була важливим американо-європейським форумом для обговорення майбутнього Європи і трансатлантичних відносин.

Від фонду Рокфеллера гранти отримали такі наукові центри, як Королівський інститут міжнародних відносин у Лондоні, Інститут політики і економіки Європи у Франкфурті та інші. Підтримувані проекти були спрямовані на дослідження проблем розвитку інтеграції у Європі і їх вирішення. Інститут у Франкфурті, наприклад, отримав грант на дослідження суспільної думки і підходів політичної еліти Німеччини по відношенню до інтеграційних процесів і розвиток інформаційно-освітніх програм, спрямованих на просування ідеї об'єднаної Європи. Був виділений п'ятирічний грант французькому Національному фонду політичних наук, одному з головних у той

¹ Ciappi E. A Reappraisal of the Origins of European Integration: From Wartime Planning to the Schuman Plan. *Journal of Contemporary History*. 2023.

час центрів науково-практичних політичних досліджень. Ці гранти у значній мірі сприяли інтелектуальному збагаченню Європи¹.

Фонди також підтримували проведення дослідів і розробку освітніх програм у сфері міжнародних відносин, у тому числі європейської проблематики, у американських університетах. Наприклад, Принстонський університет отримав для цього п'ятирічний грант. Через фонд Рокфеллера також сплачувалися витрати учасників дослідницьких груп у рамках роботи Конгресу за свободу культури, який був однією з основних платформ для операцій ЦРУ у Європі.

В цілому, 1950-ті роки були часом пікової активності неофіційної підтримки інтеграційних процесів у Європі. Враховуючи характер ситуації і настрої у Європі США офіційно перейшли до більш пасивного курсу по відношенню до інтеграції. Такі спеціалісти з зовнішньополітичних питань, як дослідницька група Принстонського університету рекомендували адміністрації США утримуватися від участі у підготовці проектів нових інтеграційних об'єднань. Однак цілий ряд зовнішньополітичних факторів доводили необхідність більш активного втручання США до європейських справ. Суецька криза, що створила надзвичайну ситуацію для США, була одним з головних тогочасних прикладів того, наскільки небезпечні некоординовані дії національних держав. Ці та інші події стимулювали поновлення дискусій про подальше об'єднання держав Західної Європи, які на певний час перестали бути актуальними після відмови Парламенту Франції ратифікувати договір про створення Європейської оборонної спільноти².

Так як у 1950-ті роки у відношенні американських політиків до європейської інтеграції превалювали політичні мотиви, уряд США підтримував створення Загального ринку, а не затвердження Європейської асоціації вільної торгівлі. Створення митного союзу збільшувало бар'єри на шляху експорту

¹ Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) : підручник / В. Манжола та ін. Київ : Либідь, 1999. 558 с.

² Delledonne G. The institutional architecture of the European Union: emerging and unresolved questions. *Journal of European Integration*. 2021. Vol. 43, no. 8. P. 1045–1053.

американських товарів до Європи, але американський уряд у короткостроковій перспективі був згоден нести певні економічні втрати. У Вашингтоні сподівались, що тісна економічна співпраця у рамках ЄЕС буде з часом доповнено розвитком політичної інтеграції країн «шістки». В той же час у держдепартаменті США не вважали зайвим періодично нагадувати країнам-членам ЄЕС, що вони мають проводити ліберальну торговельну політику, розуміти торговельні проблеми країн-сусідів і працювати у напрямку їх вирішення. США розраховували домогтися зниження своїх економічних витрат шляхом скорочення рівня єдиного зовнішнього тарифу ЄЕС на переговах у ГАТТ¹.

3.2 Розробка проекту та заснування ЄЕС.

Міжнародні економічні зв'язки країн Західної Європи завжди вирізнялись високою інтенсивністю. Високий рівень розвитку продуктивних сил, поглиблення спеціалізації виробництва в умовах відносно незначних масштабів внутрішніх ринків країн Західної Європи підштовхували інтеграційні процеси. Вагомим чинником інтеграційних процесів у Європі стала і необхідність протидії цілковитому домінуванню США у світовому господарстві. 1948р. США виробляли понад 60% сукупної продукції промислово розвинутих країн, на частку США припадало близько половини усіх довгострокових зарубіжних капіталовкладень і майже 80% усіх золотих запасів капіталістичного світу. Крім того, створена після війни система міжнародних валютних та інших економічних відносин, а також мережа міжнародних економічних організацій - МВФ, МБРР, ГАТТ - були побудовані таким чином, щоб зміцнити економічне становище і вплив США, які домінували і у політичних союзах: від НАТО до АНЗЮС. Жодна країна Західної Європи поодиноці не могла бути для США рівноправним партнером, для цього потрібен був міцний і довгостроковий

¹ Haas P. E. B. The Uniting of Europe: Political, Social, & Economic Forces, 1950-1957. Stanford University Press, 1968. 552 p.

економічний союз, єдиний господарський простір, який міг би зіставитися з національним господарством США¹.

З цією метою у рамках утвореної 1949 р. Ради Європи було здійснено ряд проектів регіональної інтеграції - від об'єднань у межах окремих галузей промисловості до величезних проектів західноєвропейської федерації. За одним з таких проектів ("план Шумана") у квітні 1951 р. було підписано Паризький договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄСВС) у складі Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу з організацією не тільки спільного ринку чотирьох продуктів гірничорудної промисловості (вугілля, залізна руда, сталь і металобрухт), але й спільного регулювання обсягів виробництва і рівня цін, інвестиційних програм і раціонального використання робочої сили. Цей договір набув чинності 1953 р. ЄСВС згодом контролювало 60% виплавки сталі і 50% видобутку вугілля у Західній Європі².

У 1955 р. в ЄСВС виник план перетворення цієї організації на зону вільної торгівлі³. У травні була представлена доповідь Спаака, що стала основою для розробки текстів відповідних документів про створення Європейської економічної спільноти та Європейської спільноти з атомної енергії. План створення ЄЕС передбачав формування протягом 12 років митного союзу. Паралельно із поступовою ліквідацією внутрішніх торговельних бар'єрів планувалося введення єдиного зовнішнього тарифу та єдиної зовнішньоекономічної політики. Адміністрація США вітала затвердження доповіді комітету Спаака та виразила бажання бути інформованою про подальший хід переговорів і конкретні деталі створення Загального ринку. Особливо американців цікавили такі питання, як рівень єдиного зовнішнього тарифу, квоти спільноти на імпорتنі товари та сільськогосподарська політика. Нещодавно затвердженому спеціальному підкомітету при Раді з

¹ Буряк П., Гупало О. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : Навчальний посібник. Київ : «Хай-Тек Прес», 2007. 352 с.

² Івлева В. Загальноєвропейське економічне співробітництво. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 121.

³ Тимочко Н., Пучко О., Рудотьомкіна Л. та ін. Економічна історія: Підручник. Київ : Основи, 2002. 268 с.

зовнішньоекономічної політики було доручено оцінити ступінь впливу європейського Загального ринку на американську економіку та зовнішню торгівлю.

Післявоєнний розвиток Великої Британії визначався її «заморськими», позаєвропейськими позиціями: накопичення англійського капіталу у країнах імперії та Співдружності, наявність стерлінгової зони та системи імперських преференцій, до яких більшість цих країн належали. На думку британських політиків, участь Великої Британії у планах регіональної інтеграції разом із іншими державами континентальної Європи обмежило би свободу її дій в інших частинах світу і послабило би її вплив там.

Коли надії Великої Британії на зрив переговорів про створення ЄЕС не виправдалися, перед британськими політиками постала невідкладна задача запропонувати альтернативний план, який би захистив економічні інтереси країни і міг би змінити або загальмувати плани «шістки» по створенню Загального ринку. Альтернативний план мав сприяти подальшому скороченню торговельних бар'єрів у Європі, але на загальноєвропейській основі, і одночасно зменшити критику в адрес європейської політики Британії з боку США. У жовтні 1956 року Велика Британія висунула пропозицію про створення зони вільної торгівлі промисловими товарами, що включала країни «шістки» та інші держави-члени ОЄЕС. На відміну від плану створення митного союзу британський проект не пропонував введення єдиного зовнішнього тарифу, узгодження зовнішньоекономічної політики країн-членів та заснування наднаціональних інститутів. Британія розраховувала переконати країни «шістки» припинити переговори про створення Загального ринку до початку переговорів про створення зони вільної торгівлі.

15 листопада 1956 року американські експерти представили звіт «Вплив регіональної економічної інтеграції на американські торгівлю та інші економічні інтереси»¹. У документі підкреслювалося, що подальший розвиток

¹ Report by the Subcommittee on Regional Economic Integration of the Council on Foreign Economic Policy to the Council, 1956.

європейської інтеграції буде сприяти економічному та політичному зближенню країн Західної Європи, укріпленню єдності країн-членів НАТО, збільшенню європейської безпеки і зростанню добробуту європейських громадян. У числі небажаних економічних наслідків від створення Загального ринку зазначалося введення високого єдиного зовнішнього тарифу ЄЕС та кількісних обмежень на імпорт з третіх країн. У якості противаги створенню замкненого регіонального економічного угруповання у Європі рекомендувалося використовувати механізми ГАТТ. Автори звіту вказували, що розвиток європейської економічної інтеграції має бути сумісним із такими цілям американської політики, як свобода торгівлі, розвиток багатосторонніх відносин, встановлення конвертованості основних валют.

В силу своїх «особливих» відносин з Великою Британією уряд США був обережним в офіціальних оцінках британського плану. Не вдаючись у деталі британської пропозиції, адміністрація США в принципі схвалила план створення зони вільної торгівлі і прагнення Великої Британії встановити більш міцні економічні та політичні зв'язки з країнами континентальної Європи. У заяві держдепартаменту від 15 січня 1957 говорилося про те, що США вітають обидва проекти регіональної інтеграції – Загальний ринок і зону вільної торгівлі, які сприяють розвитку багатосторонніх торгівельних відносин і укріплюють Атлантичний блок¹.

З економічної точки зору британський проект більше відповідав американським уявленням про створення нового світового економічного порядку. Зона вільної країни мала охопити всі європейські країни-члени ОЄЕС і не створювати серйозних перешкод для експорту американських товарів у Європу у вигляді єдиного зовнішнього тарифу і загальної економічної політики. Однак уряд США, що дійсно відчував певне занепокоєння з приводу встановлення високого зовнішнього тарифу країнами Загального ринку, все ж таки віддавав перевагу ЄЕС. Важливою перевагою Загального ринку в очах

¹ Memorandum from the Deputy under Secretary of State for Economic Affairs (Dillon) to the Chairman of the Council on Foreign Economic Policy (Randall), 1957.

американців було те, що будучи наділеним наднаціональними інститутами влади, він мав не тільки економічні, а й політичні задачі. Представники держдепартаменту сподівалися на те, що британська пропозиція про створення зони вільної торгівлі не спрямована на підрив європейської інтеграції. Вони вважали, що висунення британського плану не має завадити завершенню Брюссельських перемовин і завадити створенню Загального ринку, навколо якого у майбутньому може бути організована більш широка європейська торгівельна зона.

25 березня 1957 року у Римі були підписані договори про створення ЄЕС та Євратома¹. Перемови про створення європейської зони вільної торгівлі почалися лише у жовтні 1957, тобто після підписання та ратифікації Римських договорів. Адміністрація США вітала початок переговорів про створення зони вільної торгівлі, бажано за участю усіх країн, що входили до ОЄЕС та НАТО, у якій Загальний ринок виступав би як єдине ціле.

Договір про створення Європейського економічного товариства (спільного ринку) регламентував співпрацю в галузі економіки, науки та техніки. У ньому проголошувалося створення спільного ринку країн-учасниць, і планувалися форми зближення, уніфікації економічної політики країн-учасниць. Договір передбачав зниження в три етапи митних бар'єрів між державами-учасницями протягом 12 років (тобто до 1969 р.), а також прийняття єдиного митного тарифу і проведення єдиної торговельної політики відносно третіх країн. Так реалізовувалася ідея «митного роззброєння» (тобто консолідації та зменшення мита), висунута під час конференції в Мессіні².

Учасники «спільного ринку» зобов'язалися домагатися усунення перешкод для переміщення між ними робочої сили, капіталів і послуг. Вони домовилися проводити спільну політику в галузі сільського господарства і транспорту, домагатися зближення економічного законодавства і сприяти

¹ Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 1957.

² Там само.

стандартизації процедур вироблення та прийняття узгоджених рішень у питаннях проведення економічної політики кожної з країн-учасниць.

Включення в Римський договір пунктів про узгодження економічних політик і застосуванні єдиних стандартів вироблення рішень передбачало неминучість стандартизації в перспективі як мінімум деяких політичних практик. Це своєю чергою передбачало розвиток політичної інтеграції. У Західній Європі став затверджуватися новий тип взаємодії, який дозволяв через тривалу практику узгодження суперечливих економічних і політичних інтересів країн-учасниць у перспективі прийти до формування єдиної економічної політики.

У розвитку економічної інтеграції у кожної з країн були свої інтереси. Позиція ФРН визначалася тим, що на її частку в 1957 р. припадало близько 45% виробництва та понад 44% експорту промисловості продукції «шістки». Західнонімецькі керівні кола розглядали інтеграцію як засіб вирівнювання статусу з іншими країнами спільноти, насамперед Францією. ФРН розраховувала стати економічним лідером, не поступившись політичною першістю з Францією, на частку якої припадало тільки 25% виробництва і 20% експорту промислової продукції шести країн. Інтереси Італії та інших країн ЄЕС визначалися наявністю у них тісних зв'язків або з ФРН, або з Францією. Італія при цьому розраховувала збільшити збут своєї сільськогосподарської продукції на єдиному європейському ринку.

Створення Європейської економічного товариства мало надзвичайно важливе не тільки енергетичне, але й політично-правове значення¹. Було створене інтеграційне об'єднання універсального характеру. До складу Товариства увійшли країни з високим рівнем розвитку, що вплинуло на значні темпи його економічного росту протягом наступних 15 років. В 1958 році середньомісячний дохід на душу населення становив 980 доларів у Нідерландах, 1170 у Бельгії й 800 доларів у Північній Італії. Сильно відставала

¹ Кривошея І., Якименко Л. Римські угоди та створення Євратому – один із ключових етапів інтеграційного процесу в післявоєнній Європі (50-ті роки ХХ століття). *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 219–232.

лише Південна Італія (360 доларів). За перші 15 років розрив по обсягу ВВП на душу населення між країнами скорочувався: 26% в 1960 році, 13.5% в 1970 році та 15% в 1973 році, що свідчить про зближення рівнів економічного розвитку учасників Спільноти¹.

Висувалося завдання створення загального ринку товарів, послуг, капіталів і робочої сили, заснованого на митному союзі. У ході побудови загального ринку повинна була бути забезпечена економічна інтеграція держав, створена основа для майбутнього економічного й валютного товариства, створений сам механізм для керування інтеграційними процесами. Договір передбачав поетапне будівництво загального ринку. Спільнота наділялася необхідними інститутами й матеріальними засобами.

Головною метою ЄЕС, як зазначено в її преамбулі, було «збереження миру і свободи та закладання основи все більш тісного союзу між народами Європи». Закликаючи до збалансованого економічного зростання, це мало бути досягнуто за допомогою:

1. Створення митного союзу з єдиним зовнішнім тарифом
2. Загальна політика для сільського господарства, транспорту та торгівлі, включаючи стандартизацію (наприклад, маркування СЕ означає відповідність стандартам)
3. Розширення ЄЕС на решту Європи

Посилаючись на статтю 2 оригінального тексту Римського договору від 25 березня 1957 р., ЄЕС мав на меті «гармонійний розвиток економічної діяльності, безперервне і збалансоване розширення, підвищення стабільності, прискорене підвищення рівня життя». і більш тісні відносини між державами, що входять до неї»². З огляду на страх перед холодною війною, багато західних європейців боялися, що бідність зробить «населення вразливим для комуністичної пропаганди», що означає, що зростання добробуту буде корисним для гармонізації влади між західним і східним блоками., крім

¹ Баркалова І. М. Розвиток економічної інтеграції країн Західної Європи у 1950-60і рр. ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2018. № 4. С. 3–9.

² Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 1957.

примирення держав-членів, таких як Франція та Німеччина після Другої світової війни. Завдання, покладені на Співтовариство, були розподілені між асамблеєю, Європейським парламентом, Радою, Комісією та Судом. Крім того, ринкові обмеження були зняті для подальшого звільнення торгівлі між державами-членами. Громадяни держав-членів (крім товарів, послуг і капіталу) мали право на свободу пересування. САП, Спільна сільськогосподарська політика, регулювала та зменшувала сільськогосподарську сферу. Європейський соціальний фонд був реалізований на користь працівників, які втратили роботу. Європейський інвестиційний банк був створений для «сприяння економічному розширенню Співтовариства шляхом відкриття нових ресурсів» (ст. 3 Римського договору від 25.03.1957). Усі ці реалізації включали заморські території. Треба було підтримувати конкуренцію, щоб зробити продукти дешевшими для європейських споживачів

Для Митного союзу договір передбачав зниження мит на 10% і до 20% глобальних імпортних квот. Прогрес у створенні митного союзу йшов набагато швидше, ніж планувалося дванадцять років. Однак Франція зіткнулася з деякими невдачами через війну з Алжиром.

Інституційна система ЄЕС мала наступний вигляд: існували три політичні установи, які мали виконавчу та законодавчу владу ЄЕС, а також один судовий інститут і п'ятий орган, що буде створений у 1975 році¹. Ці установи (крім аудиторів) були створені в 1957 році у ЄЕС, з 1967 року вони поширювалися на всі три Співтовариства. Рада представляє уряди штатів, парламент представляє громадян, а Комісія представляє європейські інтереси. По суті, Рада, Парламент або інша сторона подають до Комісії запит на прийняття законодавства. Потім Комісія складає проект і подає його на затвердження Раді та Парламенту для висновку (у деяких випадках вона мала право вето, залежно від законодавчої процедури, що використовується). Обов'язок Комісії полягає в тому, щоб забезпечити виконання умов проекту, займаючись повсякденним

¹ Прокопенко Л., Рудік Н., Рудік О. Інституційна система ЄС : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

функціонуванням Співтовариства та звертаючись до суду, якщо вони не дотримуються цього.

Висновки до розділу 3

Таким чином, підписання Римських договорів 1957 року засвідчило про вдале закінчення ще одного інтеграційного етапу у післявоєнній Європі. Створення Європейської економічної спільноти мало надзвичайно важливе не тільки економічне, але й політично-правове значення. Було створене інтеграційне об'єднання універсального характеру. До складу спільноти ввійшли країни з високим рівнем розвитку, що вплинуло на значні темпи економічного росту протягом наступних 15 років. Договір про створення ЄЕС дозволив сформувати початкову систему Європейських спільнот, діяльність яких була орієнтована на створення митного союзу і подолання внутрішніх торгівельних бар'єрів між державами-учасниками інтеграційного процесу, загальну економічну політику та уніфікацію життєвих стандартів. Договори мали набути чинності 1 січня 1958 року, щоб до цього парламенти шести країн-учасниць встигли їх ратифікувати. При цьому найбільше занепокоєння серед активних прихильників проекту викликала Франція, яка до цього виступила рішуче проти проекту Європейської оборонної спільноти. Але Національна асамблея Франції, як і законодавчі органи країн Німеччини та Бенілюксу, ратифікувала обидва Римські договори у липні 1957 року. В Італії, через розкол між соціалістами та комуністами ратифікація договорів затягнулася до жовтня 1957 року. Можна однозначно стверджувати, що укладені угоди значно розширили горизонти європейської співпраці, бо тепер мова йшла не про надання в спільне використання ресурсів певного сектору, а про визначення етапів повної інтеграції різних національних економік, яка б дозволила перетворити Європу у великий єдиний ринок.

Лондон згодом висунув пропозицію запровадити «зону вільного обміну», що включала б 17 країн Західної Європи. Планувалося, що з часом відбудеться поступове скасування митних зборів на промислові товари, але оплата за

сільськогосподарську продукцію при ввезенні в країну повинна була залишитися. До того ж, цей план не встановлював інституціональний устрій, який став основою при створенні Європейської економічної спільноти. Врешті, план Британії був відхилений. Її пропозиція не отримала підтримки у країн шістки, які в першу чергу були зацікавлені у створенні та укріпленні економічного угруповання. На відміну від британців, вони розглядали ЄЕС не як загрозу економічного розколу континенту, а як динамічне ядро нової Європи. Звичайно, щоб бути динамічним, ядро мало бути настільки єдиним та економічно ефективним, щоб інші європейські країни не могли залишитися осторонь.

ВИСНОВКИ

У період 1947-1957 років участь Сполучених Штатів Америки у європейських інтеграційних процесах виявилася критичною та визначальною для подальшого політичного, економічного та стратегічного розвитку Європи. В цей період США виступали як ключовий актор, що вплинув на формування та розвиток об'єднання країн континенту через низку ініціатив.

Перш за все, американська підтримка економічного відновлення Європи через реалізацію «плана Маршалла» забезпечила значний імпульс стабільності та економічного зростання у поствоєнній Європі. Ця фінансова допомога стала ключовим фактором у відновленні національних економік та створенні передумов для подальшої інтеграції країн континенту.

«План Маршалла» виявився успішною економічною програмою для післявоєнної Європи, оскільки прискорив відновлення та оновлення промислових галузей без змін у національних економічних стратегіях, сприяючи швидкому подоланню наслідків війни. Крім того, програма допомогла країнам Європи впоратися з зовнішніми боргами, послабила вплив комуністів та СРСР, і сприяла укріпленню середнього класу, який став гарантом політичної стабільності.

За оцінками істориків та економістів, Європа могла б обійтися без економічної допомоги, проте за це довелося б заплатити високу ціну, включаючи введення жорстких харчових раціонів та використання зекономлених коштів на закупівлю продовольства; проте «план Маршалла» дозволив помітно зменшити важкість впровадження економічних і політичних реформ, уникнувши екстремальних проявів соціального незадоволення в країнах-реципієнтах у Європі. «План Маршалла» відомий як зміна ідеології міжнародних відносин, зокрема, його основна мета полягала у стабілізації Європи, що супроводжувалося пропагандистською кампанією з гаслом «Процвітання зробить тебе вільним». Реалізація плану мала значний психологічний вплив, змінюючи ментальний стан європейців: колишня апатія

та зневіра в ділових колах замінилися підтримкою, коли було продемонстровано зацікавленість США у європейських справах.

Надалі, підтримка Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄСВС) з боку США посилила враження про їхню відданість ідеї європейської інтеграції та бажання сприяти формуванню мирного й стабільного устрою на континенті. ЄСВС стало першою спробою створення спільного ринку серед країн Європи, що забезпечило стратегічну співпрацю в галузі вугільної та сталевих промисловості.

Паризький договір 1951 року про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, ініційований Ж. Монне та підтриманий США, став першим етапом і одним з основних інтеграційних договорів Західної Європи, що лягли в основу європейської інтеграції з метою ускладнення потенційної великої війни у регіоні шляхом контролю над вугільною та сталеливарною промисловістю. Попри те, що Паризький договір був спрямований на більшу частину Європи, до нього приєдналися лише Франція, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу у квітні 1951 року. Проте Франція мала найбільш значний вплив на його формування, оскільки залишалася основним ініціатором цього процесу, враховуючи політичну слабкість Західної Німеччини та Італії після Другої світової війни та обмежений вплив країн Бенілюксу. Паризький договір містив положення, що передбачали суттєвий європейський контроль над рівнем субсидій, інвестиційними стимулами, виробничими обсягами, транспортними тарифами та торгівлею, але також пропонував більш вільну торгівлю та конкурентні ринки вугілля та сталі з обмеженим втручанням національного уряду, що відповідало американській зацікавленості у лібералізації європейської економіки. Протягом багатьох років регулювання вугільної та сталеливарної промисловості у ЄСВС пройшло через різні цикли, але загалом відбувалося в рамках французького режиму.

Перші роки існування Вищого органу влади під керівництвом Ж. Монне в країнах Європи виявилися досить успішними, що призвело до налагодження механізму економічної взаємодії шести країн Західної Європи вже у 1955 році,

а також принаймні частковому вирішенню французько-німецького питання, що спонукало інтерес США та країн Європи до розробки більш широкомасштабних інтеграційних проектів. Навіть враховуючи те, що плани Ж. Монне щодо політичного і військового об'єднання не здійснилися у 1950-х роках, досвід економічної інтеграції виявився доволі вражаючим, підтверджуючи актуальність та важливість інтеграції для майбутнього Європи.

Формування ЄСВС відбувалося під уважним наглядом та з підтримкою урядів Г. Трумана та Д. Ейзенхауера, які рекомендували підходити з розумінням до перехідного періоду та не очікувати раптових змін у спільному ринку, що відбивалося в регулярних порушеннях країнами-учасницями положень щодо заборони національного контролю над ринками та цінами. Спроби Вищого керівного органу боротися з обмежувальними практиками отримували підтримку зі сторони Сполучених Штатів, але зазнавали саботажу з боку європейських компаній та урядів країн, що призвело до меншого економічного результату у перші роки функціонування ЄСВС, ніж очікувався. Хоча заплановані американським урядом заходи з лібералізації західноєвропейських ринків не були повноцінно реалізовані, протистояння з Радянським Союзом надавало пріоритетне значення забезпеченню єдності європейських країн та консолідації західних демократій, переважаючи над економічними вигодами ЄСВС для американської торгівлі.

Римські договори 1957 року були успішним завершенням ще одного етапу інтеграції в післявоєнній Європі, яке відзначалося створенням Європейської економічної спільноти, що мала значне економічне, політично-правове і універсальне значення. Ця спільнота об'єднала країни з високим рівнем розвитку, сприяючи значному економічному зростанню протягом наступних 15 років, орієнтуючись на створення митного союзу та уніфікацію життєвих стандартів. Незважаючи на затримки з підписанням та введенням у дію, ратифікація Римських договорів Францією, Італією, Німеччиною та Бенілюксом у 1957 році стала важливим кроком у зміцненні європейської співпраці, яка перетворювала Європу у великий єдиний ринок. США, хоча і не

були безпосередньо залучені до переговорів щодо укладання Римських договорів, створили сприятливі умови та активно підтримували процес європейської інтеграції на різних рівнях, що сприяло успішному підписанню цих важливих угод; вони надавали технічну допомогу і консультації щодо створення нових європейських інституцій, які мали забезпечити функціонування спільного ринку

Хоча уряд США й віднісся до створення загального ринку з певним застереженням, особливо у контексті схвалення зовнішніх тарифів, але найбільший спротив чинила Велика Британія, яка побоювалася втратити свій вплив та залишитися осторонь європейської політики у питаннях економіки. Лондон запропонував «зону вільного обміну» для 17 країн Західної Європи, але ця ініціатива була відхилена, оскільки країни, що зацікавлені у створенні економічного угруповання, розглядали Європейську економічну спільноту як динамічне ядро нової Європи, що потребувало єдності та ефективності.

Таким чином, участь США у процесах європейської інтеграції у 1947-1957 роках стала демонстрацією їхнього стратегічного підходу до забезпечення стабільності та безпеки в Європі через сприяння формуванню об'єднаної й економічно процвітаючої Європи. Такі кроки не лише сприяли відновленню континенту після війни, а й встановили основи для подальшого розвитку інтеграційних процесів. У цілому, участь США у цьому періоді стала ключовим елементом формування сучасної європейської політичної та економічної архітектури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty, 1951. URL:

https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html (date of access: 20.05.2024).

2. Treaty establishing the European Economic Community. Rome, 1957. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html (date of access: 20.05.2024).

3. Marshall`s speech, Harvard University, 1947. URL: http://www.marshallfoundation.org/library/doc_marshall_plan_speech.html

4. President Harry S. Truman`s address before a joint session of Congress, march 1947. URL: <https://web.archive.org/web/20041204183708/http://www.yale.edu/lawweb/avalon/trudoc.htm> (date of access: 20.05.2024).

5. Robert Schuman`s declaration, 1950. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/declaration-of-9-may-1950> (date of access: 20.05.2024).

6. Treaty on European Union. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

7. The Director of the Policy Planning Staff (Kennan) to the Under Secretary of State (Acheson), 1947. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d135> (date of access: 20.05.2024).

8. Summary of Discussion on Problems of Relief, Rehabilitation and Reconstruction of Europe, 1947. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d138> (date of access: 20.05.2024).

9. Memorandum by the Director of the Policy Planning Staff (Kennan) to the Assistant Secretary of State for Economic Affairs (Thorp), 1947. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d161> (date of access: 20.05.2024).

10. Memorandum by the Under Secretary of State (Acheson) to Mr. Clark Clifford, Special Counsel to President Truman, 1947. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1947v03/d276> (date of access: 20.05.2024).

11. Memorandum by the Director of the Policy Planning Staff (Kennan) to the Secretary of State, 1948. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03/d5> (date of access: 20.05.2024).

12. Memorandum of Conversation, by the Counselor of the Department of State (Kennan), 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d330> (date of access: 20.05.2024).

13. The United States Special Representative in Europe (Harriman) to the Administrator of the Economic Cooperation Administration (Hoffman), 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d355> (date of access: 20.05.2024).

14. The United States Special Representative in Europe (Harriman) to the Secretary of State, 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d379> (date of access: 20.05.2024).

15. The United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Secretary of State, 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d381> (date of access: 20.05.2024).

16. The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d383> (date of access: 20.05.2024).

17. The Ambassador in the United Kingdom (Douglas) to the Secretary of State, 1950. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v03/d387> (date of access: 20.05.2024).

18. Memorandum by the United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Chancellor of the Federal Republic of Germany (Adenauer), 1951. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v04p1/d67> (date of access: 20.05.2024).

19. The Ambassador in France (Bruce) to the Acting Secretary of State, 1951. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v04p1/d69> (date of access: 20.05.2024).

20. The Chairman of the Schuman Plan Conference (Monnet) to the Ambassador in France (Bruce), 1952. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v06p1/d2> (date of access: 20.05.2024).

21. The United States Special Representative in Europe (Draper) to the President of the High Authority of the European Coal and Steel Community (Monnet), 1952. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v06p1/d69> (date of access: 20.05.2024).

22. The President of the High Authority of the European Coal and Steel Community (Monnet) to the Deputy United States Representative to the European Coal and Steel Community (Tomlinson), 1952. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v06p1/d130> (date of access: 20.05.2024).

23. Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, 1955. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d84> (date of access: 20.05.2024).

24. Report by the Department of State to the Council on Foreign Economic Policy, 1955. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d126> (date of access: 20.05.2024).

25. Memorandum Prepared in the Office of European Regional Affairs, 1955. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d133> (date of access: 20.05.2024).

26. Letter from the Special Assistant to the Ambassador in France (Robinson) to the Assistant Secretary of State for Policy Planning (Bowie), 1955. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d145> (date of access: 20.05.2024).

27. Memorandum from the Secretary of State to the President, 1956. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d147> (date of access: 20.05.2024).

28. Report by the Subcommittee on Regional Economic Integration of the Council on Foreign Economic Policy to the Council, 1956. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d200> (date of access: 20.05.2024).

29. Memorandum of a Conversation between the Secretary of State and the German Ambassador (Krekeler), 1957. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d221> (date of access: 20.05.2024).

30. Memorandum from the Deputy under Secretary of State for Economic Affairs (Dillon) to the Chairman of the Council on Foreign Economic Policy (Randall), 1957. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v04/d234> (date of access: 20.05.2024).

Література:

1. Артёмов І. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз : навчальний посібник. Ужгород : Ліра, 2007. 384 с.

2. Баркалова І. М. Розвиток економічної інтеграції країн Західної Європи у 1950-60і рр. XX ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2018. № 4. С. 3–9.

3. Бережна К., Ігнатенко Є. Питання вступу України до Європейського Союзу в умовах його правової та інституційної реформ. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2021. № 9. С. 283–286.

URL: http://lsej.org.ua/9_2021/72.pdf (дата звернення: 20.05.2024).

4. Боброва в. Програма американської допомоги в відновленні економіки післявоєнної Європи (план Маршалла). *Вестник МГУП*. 2011. № 12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/programma-amerikanskoj-pomoschi-v-vozstanovlenii-ekonomiki-poslevoennoy-evropy-plan-marshalla> (дата звернення: 20.05.2024).

5. Богдан Т. Залучення й використання зовнішньої фінансової допомоги в контексті поточних економічних проблем та історичного досвіду реалізації «плану Маршалла». *Економіст*. 2014. № 9. С. 4–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_9_4 (дата звернення: 20.05.2024).

6. Борко Ю. От европейской идеи - к единой Европе. Москва : Деловая литература, 2003. 463 с.

7. Браун С. Іноземна допомога на практиці. Київ : Основи, 1994. 185 с.

8. Бураков Ю., Кипаренко Г., Мовчан С. Всемирная история: новейшее время. 1939-2001: Учебник. Київ : Генеза, 2001. 384 с.

9. Буряк П., Гупало О. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : Навчальний посібник. Київ : «Хай-Тек Прес», 2007. 352 с.

10. Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. Київ : Вид-во Києво-Могилян. акад., 2011. 395 с.

11. Губарєв В. Всемирная история: Справочник школьника и студента. Донецьк : ООО ПКФ "БАО", 2004. 544 с.

12. Європейський Союз: Словник-довідник / ред. М. Марченко. Київ : "КУС", 2006. 140 с.

13. Івлєва В. Загальноєвропейське економічне співробітництво. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 121.

14. Ігнат'єв П. Монне Жан. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 121.

15. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: монографія / ред. І. Яковюк. Київ : Ред. журн. "Право України", 2012. 208 с.

16. Кістерський Л., Бурляй А., Липова Т. “План Маршалла” для України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 3-4. С. 90–97.

17. Климович Н. Процес становлення міжнародно-правового регулювання регіональної економічної інтеграції Європейського Союзу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 82. С. 77–84.
URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ebf796f-395a-40ef-82a1-e4075901e55b/content> (дата звернення: 20.05.2024).

18. Комар Н. Напрямки надання міжнародної фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 1. С. 172–181.

19. Копійка В., Маковський С., Миронова А. Європейський Союз у мінливому світі: Монографія. Київ : О. Зень, 2022. 219 с.

20. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібн. для студ. ВНЗ. Київ : Видавн. Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.

21. Кривошея І., Якименко Л. Римські угоди та створення Євратому – один із ключових етапів інтеграційного процесу в післявоєнній Європі (50-ті роки ХХ століття). *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1 (7). С. 219–232.

22. Ладиченко Т. Всесвітня історія. Київ : Генеза, 2019. 160 с.

23. Лекаренко О. США и процесс объединения стран Западной Европы в 1955-1963 гг. Томск : Изд-во том. Гос. Ун-та, 2012. 408 с.

24. Манукян А. Проблемы послевоенного развития экономики капиталистических стран. Москва : Экономика, 1996. 315 с.

25. Маслов А. Холодна війна та структурне закріплення біполярності в Європі. Київ : Наука, 1996. 197 с.

26. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) : підручник / В. Манжола та ін. Київ : Либідь, 1999. 558 с.

27. Мінгазутдінов І. Шумана план. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 2. С. 655.

28. Овчаров І. Причини створення, правовий статус та значення європейського об'єднання вугілля і сталі. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. С. 445–450.

29. Найвигідніша інвестиція: історія про те, як план Маршалла позбавив Європу впливу комуністів. <https://znaj.ua>. URL: <https://znaj.ua/history/223691-nayvigidnisha-investiciya-istoriya-pro-te-yakplan-marshalla-pozbaviv-yevropu-vplivu-komunistiv> (дата звернення: 20.05.2024).

30. Полчанов А. Вплив міжнародної фінансової допомоги на економічне зростання в Європі після другої світової війни. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (79). С. 120–126.

31. Посельський А. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. Київ : Смолоскип, 2002. 168 с.

32. Пошедін О. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Історичні науки. 2010. Т. 104. С. 47–51.

33. Прокопенко Л. Вступ до європейської інтеграції : Навч. посіб. Київ : «Міленіум», 2009. 334 с.

34. Прокопенко Л., Рудік Н., Рудік О. Інституційна система ЄС : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

35. Романчук Д. Європейська спільнота з вугілля і сталі та її значення для світової економіки. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2021»* : XXII Всеукр. наук. конф. молодих уч., м. Черкаси. 2021. С. 92–94.

36. Савинченко Т. Послевоенный мир: взаимоотношения СССР-США в 1945-1953 годах. *Вестник МИЭП*. 2015. № 4 (21). С. 128–137. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poslevoennyu-mir-vzaimootnosheniya-sssr-ssha-v-1945-1953-godah> (дата звернення: 20.05.2024).

37. Тимочко Н., Пучко О., Рудотьомкіна Л. та ін. Економічна історія: Підручник. Київ : Основи, 2002. 268 с.
38. Тоді Ф. Нарис Історії Європейського Союзу. Київ : К.І.С., 2001. 142 с.
39. Ченчик Д. Ідея об'єднаної Європи та пошук шляхів її реалізації у 1945 – 1952 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Харків, 2007. 19 с.
40. Ченчик Д. До витоків європейської інтеграції: Гаазький конгрес 1948 року і утворення Ради Європи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. №728: Історія.* 2006. № 38. С. 186–195.
41. Ченчик д. Позиція лейбористського правительства Великобританії в отношении «плана Шумана». *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць.* 2006. № 8. С. 115–122.
42. Ченчик Д. Виникнення та початок діяльності уніоністських організацій у Західній Європі (1946 – 1947 рр.). *Збірник наукових праць: Серія "Історія та географія" / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди.* 2007. С. 101–107.
43. Чумаченко О., Поскрипко Н. Путівник інститутами Європейського Союзу . Довідкове видання (в межах реалізації проекту Erasmus+ Jean Monnet Modules "European Political Integration: Historical Retrospective and Nowadays". Глухів, 2023. 70 с.
44. Шаров О. Вихід з кризи: уроки «плану Маршалла» та перспективи для України. *Економіка України.* 2014. № 12. С. 20–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_3 (дата звернення: 20.05.2024).
45. Шенин С. Американская техническая помощь: опыт и уроки для «Пункта-4» (первая половина XX века). *Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. История. Международные отношения.* 2015. № 3. С. 66-71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/amerikanskaya-tehnicheskaya-pomosch-opyt-i-uroki-dlya-punkta-4-pervaya-polovina-hh-veka> (дата звернення: 20.05.2024).
46. Шенин С. Группы интересов и американская внешняя помощь в период администрации Г. Трумэна. *Изв. Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. История. Международные отношения.* 2017. № 3. С. 66–71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gruppy-interesov-i-amerikanskaya->

vnesnyaya-pomosch-v-period-administratsii-g-trumena (дата звернення: 20.05.2024).

47. Шинкаренко Т. Європейське співтовариство вугілля і сталі. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т.* Київ, 2004. Т. 1. С. 168.

48. Яковюк І. Теоретичні основи європейської інтеграції. *Теорія і практика правознавства*. 2014. № 2 (6). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_2_50 (дата звернення: 20.05.2024).

49. Яковюк І. Історичні передумови та основні етапи європейської інтеграції. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2013. № 4. С. 82–92.

50. Януль О. Формування та розвиток інституційної структури Європейського Союзу. *Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». 2023. № 11. С. 5–15.

51. Alter K. J., Steinberg D. The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community. *The State of the European Union*. 2007. P. 89–104. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780199218677.003.0005> (date of access: 20.05.2024). 0804705151

52. Bratko I. US international assistance: legal and political aspects. *American History & Politics: Scientific edition*. 2018. № 4. С. 9–17. URL: <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.9-17> (дата звернення: 26.05.2024).

53. Ciappi E. A Reappraisal of the Origins of European Integration: From Wartime Planning to the Schuman Plan. *Journal of Contemporary History*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/00220094231200453> (date of access: 20.05.2024).

54. Delledonne G. The institutional architecture of the European Union: emerging and unresolved questions. *Journal of European Integration*. 2021. Vol. 43, no. 8. P. 1045–1053. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2021.2005314> (date of access: 20.05.2024).

55. De Long J. B., Eichengreen B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 1991. URL: <https://doi.org/10.3386/w3899> (date of access: 20.05.2024).

56. Diebold W. The Schuman plan: A study in economic co-operation, 1950-1959. New York : Praeger, 1959. 750 p.

57. Glockner I., Rittberger B. The European Coal and Steel Community (ECSC) and European Defence Community (EDC) Treaties. *Designing the European Union*. London, 2012. P. 16–47. URL: https://doi.org/10.1057/9780230367579_2 (date of access: 20.05.2024).

58. Haas P. E. B. The Uniting of Europe: Political, Social, & Economic Forces, 1950-1957. Stanford University Press, 1968. 552 p.

59. Killick J. The United States and European Reconstruction 1945-1960 (America in the 20th Century Series). Routledge, 2000. 220 p.

60. Leonard R. L. Guide to the European Union. 9th ed. London : The Economist in association with Profile Books, 2005. 342 p.

61. Lipgens W. A History of European Integration. Volume 1, 1945–1947: The Formation of the European Unity Movement. With contributions by Wilfried Loth and Alan Milward. Translated by P. S. Falla and A. J. Ryder. Oxford: Clarendon Press of Oxford University Press. 1982. Pp. xvi, 723. *The American Historical Review*. 1983. URL: <https://doi.org/10.1086/ahr/88.2.365> (date of access: 26.05.2024).

62. Loth W. Building Europe: A History of European Unification. de Gruyter GmbH, Walter, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/346951612_Building_Europe_A_History_of_European_Unification (date of access: 26.05.2024).

63. Martynov A. «Memoirs of a European» Jean Monnet as a source on the history of European integration. *European Historical Studies*. 2020. № 17. С. 22–37. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2020.17.2> (дата звернення: 26.05.2024).

АНОТАЦІЯ

Широкий О.Ю. США та процес європейської інтеграції в 1947-1957 рр.

– Рукопис.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2024.

Робота присвячена комплексному вивченню впливу США на розвиток інтеграційних процесів у Західній Європі у період з 1947 – 1957 рр. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано американську економічну допомогу Європі після Другої світової війни. Поетапно розглянуто процес інтеграції через дослідження проектів та ініціатив щодо заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі та Європейської економічної спільноти та їхньої реалізації. Досліджено вплив США на економічне відродження Західної Європи, поширення інтеграційних ідей серед європейських політичних діячів та участь в оформленні перших європейських наднаціональних інституцій. Розглянуто методи, використані адміністраціями Гаррі Трумана та Дуайта Ейзенхауера задля досягнення власних національних інтересів, які призвели до успішного завершення перших етапів інтеграції у Європі у 1950-ті роки. В результаті дослідження зроблено висновок про ключову роль США у європейських інтеграційних процесах протягом 1947-1957 років.

Ключові слова: європейська інтеграція, «план Маршалла», Європейське об'єднання вугілля та сталі, Європейська економічна спільнота.

SUMMARY

Shyrokyi O. The USA and the process of European integration in 1947-1957

- Manuscript.

Thesis for obtaining a bachelor's degree in specialty 032 "History and Archeology". V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv. 2024.

The thesis is dedicated to a comprehensive study of the influence of the United States on the development of integration processes in Western Europe in the period from 1947 to 1957. To achieve the goal, American economic aid to Europe after the Second World War was analyzed. The process of integration is studied gradually through overlooking the projects and initiatives related to the establishment of the European Coal and Steel Community and the European Economic Community and their implementation. The influence of the USA on the economic revival of Western Europe, the spread of integration ideas among European political figures, and participation in the design of the first European supranational institutions are studied. The methods used by the administrations of Harry Truman and Dwight Eisenhower to achieve their own national interests, which led to the successful completion of the first stages of integration in Europe in the 1950s, are considered. As a result of the study, a conclusion about the key role of the USA in the European integration processes during 1947–1957 is made.

Key words: European integration, "Marshall Plan", European Coal and Steel Community, European Economic Community.